

บทที่ 4

พัฒนาการของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทย

ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา นับตั้งแต่ก่อตั้งสถานีโทรทัศน์ไทยเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2498 จวบจนปัจจุบัน พัฒนาการของรายการโทรทัศน์ที่ออกอากาศในสถานีต่างๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงในหลายรูปแบบเพื่อตอบสนองความต้องการในการรับรู้ข่าวสารของประชาชน ในทางกลับกันก็เพื่อตอบสนองของรัฐ โดยเป็นสื่อสำคัญที่เป็นช่องทางการส่งข่าวสารจากรัฐไปสู่ประชาชน ซึ่งมีทั้งความบันเทิง และสาระควบคู่กันไป ซึ่งในส่วนของรายการสาระความรู้แล้วรายการสารคดีโทรทัศน์ก็เป็นรูปแบบรายการหนึ่งที่อยู่คู่กับรายการโทรทัศน์มาตั้งแต่ในระยะเริ่มแรก แต่ก็ไม่อาจสร้างกระแสความสนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ชมได้ โดยเฉพาะในช่วงปีพ.ศ. 2498-2530 ที่ผ่านไป อาจกล่าวได้ว่าสารคดีโทรทัศน์ไทยนั้นอยู่มิตินี้หยุดนิ่งมาตลอด 30 ปี ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ประมวลองค์ความรู้ในส่วนของข้อมูลประวัติความเป็นมาของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยในช่วงปี พ.ศ. 2498-2530 มาอธิบายไว้ขอสังเขป เพื่อให้เข้าใจถึงที่มาและรากฐานของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยในเบื้องต้นก่อน ต่อจากนั้นผู้วิจัยจะได้อภิปรายในส่วนของพัฒนาการของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยจากปี พ.ศ. 2530 ถึง 2541 ต่อไปตามลำดับ

ความเป็นมาของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยในระยะเริ่มแรก (ปี พ.ศ. 2498-2530)

เพื่อให้ชัดเจนและง่ายต่อการเข้าใจในส่วนนี้ ผู้วิจัยจึงขออธิบายถึงประวัติความเป็นมาในระยะเริ่มแรกของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทย โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลาดังนี้

1. ช่วงแรกเริ่มของโทรทัศน์ไทย ปี พ.ศ. 2498-2518
2. ช่วงการเข้ามาของเทคโนโลยีการบันทึกเทปและการเกิดของบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์อิสระ (PRODUCTION HOUSE) ปี พ.ศ. 2518-2526
3. ช่วงบุกเบิกรายการเพื่อสาระ ปี พ.ศ. 2526-2530

1. ช่วงแรกเริ่มของโทรทัศน์ไทย ปี พ.ศ. 2498-2518

ในประเทศไทย หลังจากสถานีโทรทัศน์ ททท. ภายใต้การบริหารงานโดย บริษัท ไทยโทรทัศน์ จำกัด ซึ่งออกอากาศทางช่อง 4 บางขุนพรหม ได้เริ่มแพร่ภาพออกอากาศรายการครั้ง

แรก เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2498 ในระยะแรกนั้นออกอากาศวันสลับวัน หรือวันจันทร์-พุธ-ศุกร์-เสาร์ เวียนกันไป รายการสารคดีโทรทัศน์ในขณะนั้น ส่วนใหญ่เป็นรายการจากต่างประเทศที่ได้รับความนิยมเอื้อเฟื้อจากสำนักข่าวสารอเมริกัน โดยมีคุณพิชัย วาสนาสง เป็นผู้รับผิดชอบ

"เพื่อนที่ดีคือ ไอแวน ไอแซนเบิร์ก หัวหน้าแผนกวิทยุและโทรทัศน์ของยูซีเอส ส่งภาพยนตร์จากสหรัฐมาเอื้อเฟื้อ เช่น ภาพยนตร์ชุดโลกแสดมปี(World Through Stamp) อุตสาหกรรมสำรวจ (Industry On Parade) ดนตรีจากไฟร์สโตน (Firestone Concert) ภาพยนตร์สารคดีเหล่านี้ คุณจำนงโยนมาให้ผู้เขียนรับผิดชอบทำคำบรรยาย และเป็นผู้บรรยาย" (พิชัย วาสนาสง, 2539)

สินิทธิ์ สิทธิรักษ์ (2535) ได้กล่าวถึงที่มาของรายการสารคดีโทรทัศน์ในยุคนั้นว่า ภาพยนตร์สารคดีต่างประเทศซึ่งมีสำนักข่าวสารอเมริกันกรุงเทพฯ เป็นแหล่งข้อมูลสนับสนุนใหญ่ เสนอภาพยนตร์สารคดีขนาดยาวเป็นตอนๆ ติดต่อกันเป็นเวลาหลายเดือนหรือหลายปี เช่นปรมาณูยามสันติ เบื้องหลังแสดมปี นีคืออเมริกา อุตสาหกรรมสำรวจ โลกปัจจุบัน ฯลฯ และยังมีภาพยนตร์สารคดีจากสถานทูตอื่นๆ เช่นอังกฤษ และออสเตรเลีย

สารคดีโทรทัศน์เรื่องแรกของประเทศไทยที่ผลิตโดยคนไทยนั้นมีที่มาจากรายการวิทยุ ททท. "รอบเมืองไทย" แล้วนำมาทำเป็นรายการโทรทัศน์ซึ่งถือว่าเป็นสารคดีโทรทัศน์เรื่องแรกของไทย โดยงบประมาณของบริษัทไทยโทรทัศน์เอง ต่อจากนั้นก็มีการเมืองไทยวันนี้ Thailand Today กล่าวถึงการสร้างถนนมิตรภาพ พอเมื่อประมาณปี พ.ศ.2497-2498 เมื่อมีการก่อตั้งสถานีททท. จึงเปลี่ยนจากรายการวิทยุ"เมืองไทยวันนี้" เป็นรายการโทรทัศน์ "เมืองไทยก้าวหน้า" หรือ Thailand in Progress โดยไม่ได้ใช้งบของสถานี (สรรพสิริ วิริยศิริ , สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2542)

"ผมรู้ว่าสารคดีมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการทำหน้าที่ของวิทยุโทรทัศน์ซึ่งมีอยู่สามสถานคือการให้ข่าวสาร ความรู้ และความบันเทิงแก่สาธารณชน อันมีความสำคัญลดหลั่นตามลำดับ ทันทีที่งานของบริษัทไทยโทรทัศน์ จำกัดเริ่มในปี พ.ศ. 2497 ด้วยการยืมตัวข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะแผนกวิทยุโทรทัศน์ที่ยกไปตั้งกะบิ ไปวางแผนและเริ่มงานโทรทัศน์เป็นทางการ ผมก็ดำเนินการทันทีในฐานะที่เป็นหัวหน้าฝ่ายช่างภาพและแสงควบคู่กับหัวหน้าฝ่ายข่าวและการประกาศ ด้วยการวางแผนผลิต "เมนู" สำคัญ

สำหรับงานโทรทัศน์ นั่นคือการผลิตภาพยนตร์สารคดีสำหรับเสนอทางทีวีโดยเฉพาะ " (สรรพสิทธิ์ วิริยะศิริ , 2541)

ในระยะแรกของการก่อตั้งกิจการวิทยุโทรทัศน์ในประเทศไทย หรือสถานีโทรทัศน์ ช่อง 4 บางขุนพรหม ผู้บริหารสถานีโทรทัศน์ในขณะนั้น ต่างได้เล็งเห็นคุณค่าของโทรทัศน์ที่มีต่อการส่งเสริมการศึกษาและการพัฒนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นการนำเสนอในรูปแบบสารคดี

ถาวร ช่วยประสิทธิ์ (2530) อธิบายถึงรายการเพื่อการศึกษาและพัฒนาในระยะแรกมีหลายรูปแบบทั้งการศึกษาโดยตรง และรายการเพื่อการพัฒนาทั้งด้านความรู้รอบตัวและจิตใจ ส่วนใหญ่นำเสนอในรูปแบบสารคดีได้แก่

- การสาธารณสุขเพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ
- การเกษตร
- การสนทนาภาษาต่างประเทศ
- รายการเกี่ยวกับพุทธศาสนา รวมทั้งพระธรรมเทศนา
- การประดิษฐ์ดอกไม้และการจัดดอกไม้
- การวาดเขียน
- การขับร้องและบรรเลงดนตรีไทย
- การตัดเย็บเสื้อผ้า
- การสนทนาการเล่นกีฬา
- การนำเที่ยวในประเทศ
- การแนะนำบุคคลและอาชีพที่มีประโยชน์
- การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีของชาติ

จะเห็นได้ว่า แม้ในขณะนั้น สถานีจะมีช่วงเวลาออกอากาศไม่นานนัก แต่รายการสารคดีก็ได้ถูกบรรจุอยู่ในผังรายการโทรทัศน์มาโดยตลอด

ในช่วงนี้เอง "คุณจำนง รังสิกุล" จึงได้คิดสร้างรายการรูปแบบใหม่ขึ้นอีก โดยเรียกรายการประเภทนี้ว่า "สารคดีสด" ดังที่พิชัย วาสนาสง (2539) ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายศิลปกรรม ของสถานีโทรทัศน์ไทยโทรทัศน์ (ททท.) ในขณะนั้น ได้เขียนบทความระลึกถึงคุณจำนง ในหนังสือตำนานโทรทัศน์ไทยกับจำนง รังสิกุล ไว้ดังนี้

"คุณจ๋านง" คิดสร้างรายการสารคดีสออย่างไทยขึ้นอีก ท่านเรียกรายการนี้ว่า สารานุกรมทางอากาศ ท่านมอบหมายให้คุณสมจิตต์ สิทธิไชย กับผู้เขียนผลัดกันทำหน้าที่แนะนำวิทยากร และเป็นผู้ซักถามปัญหาต่างๆ หน้าที่นี้ต่อมา คุณจ๋านงให้เรียกว่าพิธีกร ซึ่งตำแหน่งพิธีกรก็ยังเป็นที่เรียกขานกันต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิทยอยกันมาเล่าเรื่องน่ารู้ เช่น อาจารย์ระพี สาคริก เรื่องกล้วยไม้ คุณสมพงษ์ ตันตาศรีสหัฐ เรื่องการปลูกองุ่น อาจารย์ขุน วิจิตรมาตรา (กาญจนาคพันธุ์) เล่าเรื่องเก่าๆ ของกรุงเทพฯ แม้แต่อาจารย์สุกิจ นิมมานเหมินทร์ ก็เคยมาร่วมออกอากาศ

ในช่วงปี พ.ศ.2510-2512 ได้เกิดสถานีใหม่ๆ ขึ้นอีก ไม่ว่าจะเป็นช่อง 7, ช่อง 3 ตามลำดับพร้อมกับการขยายเวลาการออกอากาศ ทำให้สถานีเริ่มประสบปัญหาด้านการจัดรายการ เนื่องจากรายการในขณะนั้นยังใช้การถ่ายทำในรูปแบบรายการสด ทำให้ไม่สะดวกต่อการจัดทำรายการเพื่อออกอากาศอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการผลิตรายการโทรทัศน์ในแต่ละรายการจะต้องมีการเตรียมความพร้อมในทุกๆ ด้าน เป็นอย่างดีก่อนที่จะทำการออกอากาศ เพราะไม่มีการถ่ายซ้ำ อีกเหตุหนึ่งก็คือการขาดแคลนอุปกรณ์ เทคโนโลยีในการบันทึกเทปที่ยังเข้ามาไม่ถึงในประเทศไทย

"ความสะดวกราบรื่นในสมัยก่อนมันไม่มีที่จะทำรายการสารคดี เพราะทุกอย่างต้องเป็นรายการสด เมื่อเป็นรายการสดเราก็จะไปเก็บภาพอะไรมาให้ดูไม่ได้ นอกจากเอาภาพยนตร์ไปถ่าย สมัยก่อนไม่มีทางทำได้ คิดอยู่ก็ทำไม่ได้" (ถาวร ช่วยประสิทธิ์, สัมภาษณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2542)

ทางสถานีโทรทัศน์จึงแก้ไขโดยการนำเขารายการจากต่างประเทศแทน ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีด้านการบันทึกเทปโทรทัศน์แพร่หลายเข้ามาในเมืองไทยประมาณปี พ.ศ. 2518 ทางสถานีจึงเริ่มบันทึกรายการเก็บไว้ออกอากาศในภายหลัง โดยเน้นการผลิตละคร ซึ่งเป็นไปอย่างเร่งรีบ ขาดความพิถีพิถัน ทำให้ผู้ชมเริ่มเบื่อหน่าย ประจวบกับการเข้ามาของภาพยนตร์จีนกำลังภายในจนเป็นที่นิยมอย่างสูงในขณะนั้น ละครโทรทัศน์จึงเริ่มเสื่อมความนิยมไป

เมื่อเทคโนโลยีวิดีโอเทปโทรทัศน์ได้แพร่เข้ามาในประเทศไทย ทางสถานีจึงเริ่มบันทึกรายการเป็นเทปโทรทัศน์ เพื่อเอาไว้ออกอากาศในภายหลัง วิดีโอเทปดังกล่าวยังไม่ใช่เป็นความต้องการที่แท้จริงของสถานีโทรทัศน์ในระยะเริ่มแรก เนื่องจากวิดีโอเทปในยุคนั้นเป็นวิดีโอเทปที่มี

เครื่องใหญ่เทอะทะ มีน้ำหนักมาก และหน้าที่ต่างๆ ของวิดีโอเทปยังไม่ได้ เพียงแต่บันทึกภาพ และเสียงได้อย่างเดียวเพื่อบันทึกรายการสดไว้รอออกอากาศซ้ำเท่านั้น เครื่องวิดีโอเทปไม่สามารถที่จะตัดต่อสัญญาณภาพและเสียงได้ (สุธี พลพงษ์, 2540)

ในระยะต่อมา เมื่อสถานีไทยโทรทัศน์ได้เปิดตัวเอง เนื่องจากประสบการณ์ขาดทุนจากการดำเนินงานจึงได้โอนกิจการเป็นขององค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย โดยใช้ชื่อสถานีใหม่ว่า สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 9 อ.ส.ม.ท เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2520 และได้ดำเนินการต่อมาจวบจนปัจจุบัน

โดยสรุป รายการสารคดีโทรทัศน์ไทยในยุคแรกเริ่มของโทรทัศน์ไทย (ปี พ.ศ. 2498 - 2518) นั้น ผู้วิจัยพบข้อสังเกตดังนี้คือ

1. ลักษณะรายการสารคดีโทรทัศน์ที่ออกอากาศในยุคนี้ มี 3 ลักษณะคือ

- รายการสารคดีที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ ได้แก่ภาพยนตร์สารคดีจากสถานทูต และการอนุเคราะห์ของสหรัฐอเมริกา
- รายการที่ผลิตขึ้นโดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากต่างประเทศ อาทิรายการสารคดี "เมืองไทยก้าวหน้า" ซึ่งผลิตโดยสรรพสิริ วิริยศิริ ในขณะนั้น
- รายการที่สถานี ททบ.ผลิตขึ้นเอง ซึ่งส่วนใหญ่ทำขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประชาสัมพันธ์หน่วยงานรัฐบาล อาทิ รัฐบาลผลิตข้าวพันธุ์ กข. ก็ทำสารคดีแนะนำแก่ประชาชน ซึ่งในขณะนั้นส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร

2. รูปแบบและเนื้อหาของรายการ

หากเป็นรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยแล้ว ส่วนใหญ่เป็นจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยว แนะนำจังหวัดหรือสถานที่ต่างๆ ในประเทศไทยที่น่าสนใจ ลักษณะการนำเสนอจะยังไม่ใช้สารคดีเต็มรูปแบบทีเดียวนัก จะเป็นรายการสารคดีกึ่งสนทนา โดยเฉพาะรายการสารคดีเพื่อการศึกษิต่างๆ

"อเมริกันเขาเป็นสปอนเซอร์" ก็เริ่มต้นจากการสร้างถนนมิตรภาพ และอื่นๆ ที่จะ

สร้างภาพพจน์ให้กับอเมริกันได้ เนื้อหาเกี่ยวกับความช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นด้านการแพทย์ การพัฒนา โดยการนำเสนองานจะเกริ่นนำให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและความสำคัญของสถานที่นั้นๆ ก่อนแล้วค่อยโยงมาถึงความเป็นมิตรภาพของประเทศอเมริกาที่ได้ให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ กันคนไทย คนดูจะได้ไม่รู้สึกว้าทำเพื่อการเมือง เริ่มทำเมื่อปี พ.ศ. 2498 ตั้งแต่เริ่มมีสถานี เลิกทำเมื่อปี พ.ศ. 2519 "(สรรพสิริ วิริยศิริ, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2542)

3. เทคโนโลยีการบันทึกภาพ ในขณะนั้น ยังใช้ฟิล์มภาพยนตร์ในการทำสารคดี เนื่องจากในขณะนั้นรายการต่างๆ ยังคงเป็นรายการสดที่ทำได้แค่ภายในสถานีเท่านั้นและ เทคโนโลยีการบันทึกเทปโทรทัศน์ ยังไม่เข้ามาสู่ประเทศไทย

-ถาวร ช่วยประสิทธิ์ (2530) ได้อ้างถึง เหตุผลที่สถานีวิทยุโทรทัศน์สามารถจัดรายการประเภทนี้มาก ทั้งๆ ที่ให้ผลทางด้านรายได้ก็น้อยนั้น อาจมีสาเหตุมาจากปัจจัยดังต่อไปนี้

(1) ช่องทางการสื่อสาร ในช่วงปี พ.ศ.2498-2500 มีสถานีวิทยุโทรทัศน์เพียง 1 สถานี คือสถานีไทยโทรทัศน์ เท่านั้น ปีต่อมาจึงมีอีก 1 สถานีตามมาคือสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 5 ดังนั้นจึงไม่เกิดปัญหาในเรื่องการแข่งขันในด้านรูปแบบรายการเช่นในปัจจุบันที่มีสถานีถึง 6 ช่อง และเคเบิลทีวี รวมทั้งสื่ออื่นๆ มากมายไม่ว่าจะเป็นวิดีโอ ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต ฯ

(2) เทคโนโลยี เนื่องจากเทคโนโลยีทางด้านกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์ยังมีไม่มากนัก วิวัฒนาการเป็นไปอย่างเชื่องช้า ทำให้อุปกรณ์ต่างๆ มีราคาถูก และสามารถใช้ได้ยาวนานกว่าจะหมดอายุใช้งานไปเอง ซึ่งตรงกันข้ามกับในปัจจุบันที่มีอุปกรณ์ให้เลือกใช้มากมายและมีราคาแพง อีกทั้งต้องเปลี่ยนบ่อยๆ เพราะล้าสมัยเร็วเมื่อเทียบกับบริษัทคู่แข่งทั้งจากในประเทศและต่างประเทศ ดังนั้นค่าใช้จ่ายในระยะแรก จึงมีน้อย เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าสถานีต้องอุทิศเวลาให้กับรายการประเภทนี้ สัปดาห์ละหลายรายการก็ไม่กระทบกระเทือนต่องบประมาณรายรับรายจ่ายมากนัก

(3) ผู้สนับสนุนรายการ การหาผู้สนับสนุนรายการสามารถทำได้ง่ายกว่าปัจจุบัน เพราะอัตราค่าโฆษณาเมื่อเทียบกับปัจจุบัน นอกจากนี้โทรทัศน์ยังเป็นทางเลือกใหม่ที่ทรงอิทธิพลในการโฆษณาข่าวสารข้อมูลของสินค้าไปสู่ผู้บริโภค

(4) ผู้ชม ผู้ชมส่วนใหญ่ยังนิยมชมชอบรายการประเภทนี้อยู่ นอกจากนี้โทรทัศน์ยังเป็นของใหม่ในขณะนั้น จึงไม่มีปัญหาเรื่องการจัดรายการแล้วไม่มีคนดูหรือมีคนดูน้อยมาก

ในยุคแรกของการเริ่มต้นกิจการโทรทัศน์นี้ จะเห็นได้ว่ารายการสารคดีที่ออกอากาศไม่ได้เป็นสารคดีเต็มรูปแบบที่เดิวนัก ยกเว้นรายการสารคดีจากต่างประเทศ ทั้งนี้อาจเพราะข้อจำกัดทางอุปกรณ์ในการถ่ายทำ ในขณะที่ผู้ผลิตรายการยังจำกัดอยู่แค่เพียงบุคลากรของสถานีโทรทัศน์เท่านั้น นอกจากนั้นผู้ผลิตยังอยู่ในช่วงเรียนรู้กระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์ อาจเรียกได้ว่ากำลัง "ลองของใหม่" อยู่ เพราะเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าในขณะนั้น ประเทศไทยเป็นประเทศแรกในอาเซียนที่จัดตั้งสถานีโทรทัศน์ขึ้น ดังนั้นนอกจากโทรทัศน์จะเป็นของใหม่สำหรับผู้ชมแล้ว โทรทัศน์ยังเป็นเทคโนโลยีการสร้างภาพแบบใหม่ที่แตกต่างจากภาพยนตร์โดยสิ้นเชิงสำหรับผู้ผลิตในขณะนั้นอีกด้วย

2. ช่วงการเข้ามาของเทคโนโลยีการบันทึกเทปและการเกิดของบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์อิสระ (PRODUCTION HOUSE) ปี พ.ศ. 2518-2526

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.2518 - 2522 เมื่อเทคโนโลยีการผลิตรายการโทรทัศน์ได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย เทคโนโลยีวิดีโอเทปได้เข้ามาแทนที่ฟิล์มภาพยนตร์มากขึ้น เพราะในการปฏิบัติงานแต่ละครั้งใช้เพียงคนเดียวหรือ 2 คนเท่านั้น และเครื่องวิดีโอเทปแบบใหม่ยังสามารถทำงานได้ในลักษณะที่เป็นธรรมชาติ จะถ่ายทำนอกสถานที่หรือในสถานที่ที่ไม่จำเป็นต้องใช้แสงพิเศษช่วยในการถ่ายทำ อาจจะใช้แสงเพียงเล็กน้อยจากธรรมชาติ ก็สามารถถ่ายทำได้ การบันทึกเสียงก็ไม่จำเป็นต้องใช้เจ้าหน้าที่ทางด้านเสียง เนื่องจากกล้องวิดีโอเทปจะมีไมโครโฟนรับเสียงติดอยู่กับตัวกล้องวิดีโอเทป จึงทำให้มีความคล่องตัวและสะดวกในการทำงานมากขึ้น

การคิดค้นเทปโทรทัศน์ขึ้นมาใช้ทำให้รายการทีวีที่เคยแพร่ภาพกันสดๆ ได้ครั้งเดียวหนเดียวก็หายไปนอากาศ สามารถเก็บใส่กล่องเอาไว้ใช้ซ้ำแล้วซ้ำอีกได้ไม่ต้องนับจำนวนครั้ง แต่คุณค่าที่ยิ่งใหญ่นั้นคือเทปโทรทัศน์ทำให้การอินเสิร์ตสอดแทรกภาพสื่อความหมายได้ครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (สรรพสิริ วิจัยศิริ, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2542) ดังนั้นรายการโทรทัศน์รวมถึงโฆษณาธุรกิจจึงมีความหลากหลายและมีปริมาณมากขึ้น อีกทั้งสถานียังเริ่มให้ความสนใจที่จะทำรายการสารคดีโทรทัศน์ซึ่งต้องออกไปบันทึกเทปโทรทัศน์นอกสถานที่อยู่เสมอ

ในปี พ.ศ. 2522 บริษัท เอสซี (ประเทศไทย) จำกัด ซึ่งดำเนินธุรกิจน้ำมันได้พิจารณาเผยแพร่รายการสารคดี "ความรู้คือประทีป" ทางสื่อโทรทัศน์ โดยบริษัทฯ ได้ร่วมมือกับสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 9 อ.ส.ม.ท. ผลิตรายการ โดยบริษัทฯ เป็นผู้สนับสนุนค่าใช้จ่ายทั้งหมด ซึ่งถือได้ว่าเป็นการบุกเบิกการผลิตรายการสารคดีเป็นครั้งแรก โดยไม่มีการโฆษณาและประชาสัมพันธ์หน่วยงานใดๆ ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม รายการ "ความรู้คือประทีป" นับเป็นรายการหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมการเผยแพร่กิจกรรมของหน่วยงานราชการเพื่อประโยชน์แก่สาธารณชนอีกทางหนึ่งด้วย รายการนี้มีความยาว 30 นาที เป็นรายการสารคดีกึ่งสนทนา พิธีกรคนแรกคือ นางสาวสุดคนึง เรือนใจมันน์, พิธีกรคนต่อมาคือนายชัยณรงค์ มณฑะวิเชียรฉาย, ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล และ รศ.ดร.สมบัติ จันทรวงศ์ ซึ่งได้เริ่มเป็นพิธีกรเมื่อประมาณต้นปี พ.ศ. 2529 จนรายการความรู้คือประทีป เลิกไป เปลี่ยนมาเป็นรายการ "ประทีปปริทรรศน์" ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 ในเดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ. 2539 อย่างไรก็ตาม สารคดี "ความรู้คือประทีป" ในยุคแรกเริ่มยังไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นสารคดีเต็มรูปแบบที่เดี่ยวนัก เนื่องจากเป็นสารคดีกึ่งสนทนา โดยมีภาพแทรกเป็นระยะๆ

"สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 9 เริ่มต้นการผลิตรายการสารคดีจากรายการความรู้คือประทีป ซึ่งในยุคนั้นไม่มีรายการใดเลย เนื่องจากสาเหตุที่ว่าสารคดีไม่มีกำไร มีแต่ขาดทุน จึงไม่มีใครสนใจที่ผลิตรายการสารคดี ดังนั้นสถานีฯ จึงผลิตเอง ซึ่งขณะนั้นสถานีอื่นก็ไม่ทำเอง ไม่มีใครกล้าเสี่ยงทำ เพราะรู้ว่าขาดทุน คนดูก็ไม่ค่อยมาก ก็จะมีเพียงคนกลุ่มเดียวที่ดู" (วันเพ็ญ เซ็นตระกูล, สัมภาษณ์ 21 กุมภาพันธ์ 2542)

ในปลายปี พ.ศ. 2524 คณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ หรือ กบว.ได้ขอความร่วมมือจากสถานีโทรทัศน์ทุกช่องให้บรรจุรายการที่ผลิตขึ้นเองในประเทศ แทนรายการต่างประเทศซึ่งมีการนำเข้ามามากเกินไป ในช่วงเวลาหลังข่าว (20.45-21.45 น.) ให้สถานีเสนอรายการที่ผลิตในประเทศ เป็นเวลาติดต่อกันอย่างน้อยครึ่งชั่วโมง โดยจะเป็นรายการประเภทใดก็ได้ ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องการมุ่งแต่นำรายการจากต่างประเทศ โดยเฉพาะภาพยนตร์จีน และเพื่อให้ผู้ชมหันมาชมรายการของไทยมากขึ้น

ด้วยสาเหตุดังกล่าว ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของนักธุรกิจและบุคคลที่อยู่ในวงการสื่อสารมวลชน โดยร่วมกันจัดตั้งเป็นรูปบริษัทที่รับผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อนำไปออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์อีกทอดหนึ่ง (นอกจากรายการที่ทางสถานีโทรทัศน์ช่องต่างๆ ได้ผลิตขึ้นเองแล้ว)

รายการที่กลุ่มบริษัทผู้ผลิตจัดทำในระยะแรกนั้นๆ ส่วนใหญ่เป็นรายการประเภทละครโทรทัศน์ ต่อมาเมื่อความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้นก็กระทบกับความเจริญเติบโตทางด้าน เศรษฐกิจของประเทศ ทำให้กิจการโทรทัศน์ขยายตัวอย่างรวดเร็ว เนื้อหาหรือประเภทรายการ โทรทัศน์จึงปรับรูปแบบไปสู่ความหลากหลายมากขึ้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและความ พึงพอใจของผู้บริโภคที่แตกต่างกันออกไป บริษัทผู้ดำเนินงานผลิตรายการโทรทัศน์จึงเริ่มเติบโต ตามสภาพเศรษฐกิจ และเกิดมีความพร้อม มีศักยภาพในการดำเนินงานเพิ่มมากยิ่งขึ้น (ที่บวิท พงษ์ไพบูลย์ ,2533) ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้เกิดรายการสารคดีคุณภาพหลายๆ รายการไม่ว่าจะ เป็น รายการสารคดี “กระจกหกด้าน” รายการสารคดีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ผู้ชมคนไทยคุ้นเคยกับ เสียงบรรยายของสุชาติ มณีวงศ์ ผู้ซึ่งเป็นทั้งผู้ผลิต และเจ้าของรายการ และรายการ “หลาย ชีวิต” ของใจ๋ย บางจาก หรือชื่อจริงว่า สันติธร หุตาคม ก็เริ่มออกอากาศในปี พ.ศ. 2526 ทั้งนี้ราย การ “กระจกหกด้าน” ยังคงออกอากาศอยู่ในปัจจุบันนี้ ในขณะที่รายการ“หลายชีวิต” ก็ได้ออก อากาศอย่างต่อเนื่องมาจนกระทั่งปลายปีพ.ศ.2541 รายการต้องปิดตัวเองไปเนื่องจากวิกฤติ เศรษฐกิจ

3. ยุคนุกเบิกรายการเพื่อสาระ ปี พ.ศ. 2526-2530

ในช่วงนี้เองที่นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทย เนื่องจากเป็น ช่วงก่อร่างสร้างตัวขององค์กรผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ ประกอบกับเป็นยุคนุกเบิกของการผลิตราย การสารคดีโทรทัศน์ในลักษณะสารคดีเต็มรูปแบบ โดยเริ่มมีบริษัทผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ เกิดขึ้นอย่างจริงจัง อาทิ บริษัทแปซิฟิก อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด นำโดย คุณปิย์ มาลากุล ณ อยุธยา และดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล

บริษัทแปซิฟิก อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด นำโดย ปิย์ มาลากุล ณ อยุธยา ก่อตั้ง ขึ้นในช่วงปลายปี 2527 เริ่มต้นด้วยการเข้ามาร่วมผลิตข่าวให้กับช่อง 9 เป็นเวลา 3 ปี สิ่งที ปรากฏอย่างเด่นชัดในเวลานั้นก็คือ รูปแบบการนำเสนอข่าวที่ฉีกแนวไม่มีใครทำมาก่อน นับได้ ว่าเป็นการปฏิวัติวงการข่าวนับตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2528-2530 โดยในระยะเริ่มแรกบริษัทแปซิฟิกฯ ยังไม่ได้มีนโยบายผลิตรายการสารคดี เพียงแต่มุ่งเน้นการนำเสนอรายการสาระประโยชน์

“เมื่อปี 2528 เริ่มตั้งบริษัท ยังไม่ได้คิดเรื่องทำสารคดีอะไรจริงจัง เพียงแต่ที่เราเริ่มที ข่าวเพราะว่าเข้าไปทำสัญญาไปทำงานกันที่ช่อง 9 คืองานข่าว เสร็จแล้วก็สลับผมคือทำข่าว

แล้วจะยาว พวกช่อง 9 เขาก็จะว่าอาจารย์ทำช้ายาว อย่างช้าของผมจะยาว 2 นาทีก็ว่าขึ้นไป ฉะนั้นข่าวผมก็จะมีข้อกล่าวหาว่าเหมือนสารคดีจากพวกคนที่ช่อง 9 ตอนหลังผมก็เลยทำสารคดีไปเลย “(สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542)

ในช่วงปี พ.ศ.2528-2530 นี้ ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล นำสารคดีชุด “แม่น้ำเหลือง” ของสถานีเอ็นเอชเค (NHK) ของประเทศญี่ปุ่น มาออกอากาศทางช่อง 5 สารคดีก็เริ่มได้รับความสนใจมากขึ้น จากกล่าวได้ว่าเป็นสารคดีชุดปลุกกระแส ทำให้ผู้ชมพบว่าสารคดีไม่ใช่เรื่องที่น่าเบื่อหน่ายอีกต่อไป (นิรมล เมธีสุวกุล, สัมภาษณ์ 2 มีนาคม 2542)

เมื่อถึงปี พ.ศ. 2531 คุณโจ้ย บางจาก (สันติธร หุตาคม) จากที่เคยผลิตรายการ “หลายชีวิต” มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 โดยการชักนำของคนรู้จักในสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 ก็ได้ริเริ่มผลิตสารคดีเต็มรูปแบบโดยคนไทยขึ้นมา และใช้ชื่อรายการใหม่ว่า “สองโลก” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการเดินทางแสวงหาสิ่งใหม่ๆ สร้างสีสันให้กับชีวิต จุดเด่นของรายการสองโลก อยู่ที่ความเป็นตัวของตัวเอง เป็นการเก็บข้อมูลในระหว่างการเดินทาง ที่ต้องเผชิญหน้ากับทุกสิ่งแบบไม่ทันได้ตั้งตัวอยู่เสมอ ทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจะถูกบันทึกภาพไว้อย่างทันทีทันใด โดยไม่มีการจัดภาพหรือกำหนดภาพกันไว้ก่อนล่วงหน้า(สันติธร หุตาคม, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2542) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้รายการสารคดีในช่วงเวลานี้เริ่มเป็นที่สนใจของผู้ชมรวมทั้งผู้ผลิตรายการมากขึ้น ทำให้มีผู้จัดรายการจำนวนมากหันมาให้ความสนใจมาผลิตรายการสารคดี แยกแขนงออกไปทั้งประเภทสารบันเทิง สารคดีเชิงข่าว สารคดีเพื่อการศึกษา สารคดีชีวิตสัตว์ สารคดีสำหรับเด็ก สารคดีธรรมชาติ ในระยะต่อมา

พัฒนาการของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทย จากปี พ.ศ.2530-2541

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา (ปี พ.ศ. 2530-2541) เป็นที่ทราบกันเป็นอย่างดีว่าเป็นยุคสงครามสื่อมวลชน อันทำให้ธุรกิจการผลิตรายการโทรทัศน์กลายเป็นธุรกิจการเงินผสมธุรกิจการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว รายการสารคดีโทรทัศน์ไทยได้ผ่านช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงในหลากหลายด้าน ทั้งในมิติของศิลปะการถ่ายทำ, เทคโนโลยี, งานด้านการสื่อสาร ตลอดจนมิติทางด้านการบริหารและการจัดการของผู้ผลิตรายการ ในทศวรรษนี้นับได้ว่าเป็นยุคที่รายการสารคดีโทรทัศน์ไทยเติบโตมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา มีรายการสารคดีเกิดขึ้นมากมายอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์วงการโทรทัศน์ไทย ในขณะเดียว

กันก็เป็นยุคที่ตกต่ำที่สุด จนคนสารคดีต้องผันตัวเองไปประกอบอาชีพอื่นแทนเพื่อเลี้ยงตัวให้อยู่รอด ทศวรรษนี้จึงเป็นทศวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ มากมายในวงการสารคดีโทรทัศน์ไทย ลักษณะของพัฒนาการของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยในทศวรรษนี้เป็นไปดังที่ ชรินทร์ ชมะโชติ กรรมการผู้จัดการ บริษัท พาโนรามา ด็อคคิวเมนทารี่ จำกัด ผู้ผลิตรายการสารคดี "โลกสีน้ำเงิน" ได้กล่าวสรุปไว้ดังนี้

“พัฒนาการของสารคดีโทรทัศน์มันไม่ชัดเจนเหมือนละคร เหมือนหนังซึ่งมีวิวัฒนาการมาตลอดและต่อเนื่อง สารคดีจะแบ่งเป็นช่วงๆ โดยเฉพาะสารคดีเต็มรูปแบบ มันจะขาดเป็นช่วงๆ มีมา 3-4 ปี แล้วก็หายไป ซึ่งถ้าหากจะให้แบ่งยุค ก็ต้องบอกว่ามี 3 ยุคคือยุคก่อนหน้าแปซิฟิก ยุคแปซิฟิก และยุคพาโนรามา” (ชรินทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2542)

เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา และทำความเข้าใจ ผู้วิจัยจะขออภิปรายผลการวิจัยโดยแบ่งระยะเวลาการศึกษาจากปี พ.ศ. 2530-2541 ออกเป็นช่วงเวลาต่างๆ โดยมีลักษณะการเติบโตของรายการสารคดีเป็นเกณฑ์ในการแบ่งยุค ดังนี้

1. ช่วงบุกเบิกรายการสารคดีเต็มรูปแบบ (ปี พ.ศ.2530-2532)
2. ช่วงเติบโตของรายการสารคดีเต็มรูปแบบ (ปี พ.ศ.2532-2537)
3. ช่วงตกต่ำของรายการสารคดีเต็มรูปแบบ (ปี พ.ศ. 2537-2541)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประมวลรายการสารคดีโทรทัศน์เต็มรูปแบบในช่วงปี พ.ศ. 2530-2541 ไว้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 : รายการสารคดีเต็มรูปแบบที่สำรวจพบในปี พ.ศ.2530-2541
ข้อมูลจากผังรายการของสถานีโทรทัศน์และคอลัมน์ "เมฆทีวี" หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ

ปี	ช่อง 3	ช่อง 5	ช่อง 7	ช่อง 9	ช่อง 11	ไอทีวี	หมายเหตุ
2530		ส่องโลก (อา, 12.00 น.) หลายชีวิต (ส, 21.25 น.)	กระจกหกด้าน (จ-อา, 19.00 น.) ซีทรองเท้า (จ-อา, 10.00 น.)	*			ช่อง 9 มีรายการความรู้อีก ประจำปี (เริ่ม พ.ศ. 2522) แต่ในที่นี้จะไม่กล่าวถึง เนื่องจากในช่วงแรกมีรูปแบบ กึ่งสนทนา (จำนวน 4 รายการ)
2531		ส่องโลก (อา, 14.00 น.) หลายชีวิต (ส, 21.25 น.) โลกสีขาว (พ, 18.00 น.)	กระจกหกด้าน (จ-อา, 18.20 น.) ซีทรองเท้า (จ-อา, 10.00 น.) คัมภีร์ส่องไทย (อ. 16.00 น.)		*		ช่อง 11 เริ่มออกอากาศ เป็นครั้งแรกในปีนี้ โดย ส่วนใหญ่เป็นรายการสาร คดีที่ได้รับการสนับสนุน หรือนำเข้าจากต่างประเทศ (จำนวน 6 รายการ)
2532		ส่องโลก (อา, 13.00 น.) หลายชีวิต (ส, 20.55 น.) โลกสีขาว (อา, 18.30 น.)	กระจกหกด้าน (จ-อา, 19.00 น.) ซีทรองเท้า (จ-อา, 10.00 น.) คัมภีร์ส่องไทย (อ. 16.00 น.)				(จำนวน 6 รายการ)
2533		ส่องโลก (อา, 13.00 น.) หลายชีวิต (ส, 9.00 น.) บันทึกคนเดินทาง (ส, 9.30 น.)	กระจกหกด้าน (จ-อา, 19.00 น.) ซีทรองเท้า (จ-อา, 16.55 น.) คัมภีร์ส่องไทย (อ. 16.00 น.)	ท็อปเท็น (ท, 21.52 น.)	ธรรมชาติและชีวิต (ศ, 19.00 น.)		ในปีช่อง 11 เริ่มออก อากาศรายการสารคดี NHK (จำนวน 8 รายการ)

ตารางที่ 1 : รายการสารคดีเต็มรูปแบบที่สำรวจพบในปี พ.ศ.2530-2541 (ต่อ)

ปี	ช่อง 3	ช่อง 5	ช่อง 7	ช่อง 9	ช่อง 11	ไอทีวี	หมายเหตุ	
2534	หนึ่งในร้อย** (พฤ, 18.30 น.) ได้ห้าเมืองไทย** (จ-ศ, 18.30 น.) ป่าและทะเล** (พ, 18.30 น.)	สองโลก (อา, 12.50 น.) หลายชีวิต (อ, 21.26 น.) บันทึกคนเดินทาง (พ, 12.27 น.) โรงเรียนของหนู (อ, 18.00 น.) โลกสลัปสี (ส, 20.50 น.) สารคดีน้ำ (ศ, 18.30 น.) โลกสีขาว(อา, 18.31 น.)	กระจกหกด้าน (จ-อา, 19.00 น.) ชีพจรองเท้า (จ-อา, 18.45 น.) วิทยาศาสตร์เพื่อชีวิต** (จ-ศ, 19.15 น.)	ท็อปเท็น (อ, 20.50 น.) ธรรมชาติและชีวิต (ศ, 19.00 น.)				**สารคดีสั้น บ.กันตนาทำสารคดีชุด "แผ่นดินสยาม" ออกอากาศ ทางช่อง 7 และได้รับความ นิยมนิยมเป็นอย่างมาก (จำนวน 11 รายการ)
2535	หนึ่งในร้อย** (พฤ, 18.30 น.) ได้ห้าเมืองไทย** (จ-ศ, 18.30 น.) ทุ่งนงตะวัน (ส, 8.00 น.)	สองโลก (อา, 19.00 น.) หลายชีวิต (อ, 14.00 น.) บันทึกคนเดินทาง (พ, 14.00 น.) โรงเรียนของหนู (อ, 17.30 น.) โลกสลัปสี (พฤ, 19.00 น.) สารคดีน้ำ (ศ, 19.00 น.) ธรรมชาติ (พ, 19.00 น.)	กระจกหกด้าน (จ-อา, 19.00 น.) ชีพจรองเท้า (จ-อา, ประมาณ 18.30 น.) วิทยาศาสตร์เพื่อชีวิต** (จ-ศ, 19.20 น.)	ท็อปเท็น (พฤ, 21.20 น.) ธรรมชาติและชีวิต (พฤ, 18.30 น.)	สวัสดิเมืองไทย (อา, 14.00 น.)		เป็นสารคดีสั้น บ.กันตนา ทำสารคดีชุด "เสวีไทย" (จำนวน 13 รายการ)	

ตารางที่ 1 : รายการสารคดีเต็มรูปแบบที่สำรวจพบในปี พ.ศ.2530-2541 (ต่อ)

ปี	ช่อง 3	ช่อง 5	ช่อง 7	ช่อง 9	ช่อง 11	ไอทีวี	หมายเหตุ
2538	ทุ่งแสงตะวัน (ส, 8.00 น.)	ส่องโลก (ศ, 18.08 น.) หลายชีวิต (อ, 16.30 น.) โรงเรียนของหนู (ท, 17.25 น.) เผชิญหน้าสภาวะ แวดล้อม (อา, 18.08 น.) สารคดี ททท. (ส, 18.08 น.)	กระจุกหกด้านบน (จ-อา, 18.30 น.) ชีพจรลงเท้า (อา, 18.15 น.) วิทยาศาสตร์เพื่อชีวิต** (จ-ศ, 18.05 น.) คั่นช่องส่องไทย (พฉ, 6.30 น.) เที่ยวเมืองไทยใน 1 นาที** (จ-ศ, 9.30 น.) สารคดี ททท. (ส, 17.02 น.)	ท็อปเท็น (ส, 23.00 น.) สู่โลกกว้าง (อา, 17.00 น.) ชีวิตและธรรมชาติ (พฉ, 17.30 น.) สวัสดิเมืองไทย (ศ, 16.30 น.) โลกสีน้ำเงิน (ท, 17.30 น.) อนุรักษ์พลังงาน อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (พฉ, 18.00 น.)			** สารคดีสั้น
							(จำนวน 16 รายการ)
2539	ทุ่งแสงตะวัน (ส, 8.00 น.) แดนสยาม** (จ-อา, 11.30 น.)	ส่องโลก (พฉ, ศ, 18.15 น.) หลายชีวิต (อ, 16.30 น.) โรงเรียนของหนู (ศ, 16.15 น.) เผชิญหน้าสภาวะ แวดล้อม (อา, 18.11 น.) 100 อาชีพ** (ส-อา, 10.50 น.) ภูมิปัญญาไทย** (จ-ท, 23.02 น.)	กระจุกหกด้านบน (จ-อา, 18.15 น.) คั่นช่องส่องไทย (พฉ, 6.15 น.) เที่ยวเมืองไทยใน 1 นาที** (จ-ศ, 9.45 น.) เที่ยวเมืองไทย ไม่ไปไม่รู้ (ท, 16.45 น.) ภูมิปัญญาชาวบ้าน** (อา, 15.20 น.)	ท็อปเท็น (อา, 21.00 น.) สู่โลกกว้าง (อา, 17.00 น.) โลกสีน้ำเงิน (อ, 18.15 น.) สวัสดิเมืองไทย (พฉ, 18.15 น.)	สารคดีโทรทัศน์ (อ, 21.30 น.) ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ส, 9.05 น.) ประทีปปริทัศน์ (ส, 18.00-18.30 น.)	โลกสีฟ้า (อ, 15.03 น.) (ส, 15.03 น.)	** สารคดีสั้น
							(จำนวน 16 รายการ)

ตารางที่ 1 : รายการสารคดีเต็มรูปแบบที่สำรวจพบในปี พ.ศ.2530-2541 (ต่อ)

ปี	ช่อง 3	ช่อง 5	ช่อง 7	ช่อง 9	ช่อง 11	ไอทีวี	หมายเหตุ
2540	ทุ่งแสงตะวัน (ส, 7.30 น.) แดนสยาม** (จ-อา, 11.30 น.)	ส่องโลก (ทพ, ส, 18.13 น.) หลายชีวิต (อ, 16.30 น.) โรงเรียนของหนู (ส, 16.30 น.) เผชิญหน้าสภาวะ แวดล้อม (อา, 18.15 น.) 100 อารีย์** (ส-อา, 10.58 น.) ภูมิปัญญาไทย** (ส-อา, 13.55 น.) ห้องเรียนวิทยาศาสตร์** (จ-ท, 21.13 น.)	กระจกหกด้าน** (จ-อา, 18.15 น.) คั่นช่องส่องไทย (ทพ, 6.25 น.) เที่ยวเมืองไทยใน 1 นาที** (จ-ศ, 9.35 น.) ภูมิปัญญาชาวบ้าน** (อา, 15.20 น.)	ท็อปเท็น (ส, 12.00 น.) ดูโลกกว้าง (ส, 12.30 น.) โลกสีน้ำเงิน (ท, 17.40 น.) สวัสดิ์เมืองไทย (ท, 17.10 น.)	สารคดีชีวิตไทย (อ, 13.05 น.) มองกล้องส่องโลก (ท, 15.30 น.) ประทีปปริทัศน์ (ส, 18.00-18.30 น.)	โลกสีฟ้า (ส, 18.15 น.) โลกสิ่งแวดล้อม (อา, 18.15 น.) เที่ยวเมืองไทย ไม่ไปไม่รู้ (ส, 11.30 น.) สวัสดิ์เมืองไทย (อา, 11.30 น.)	** สารคดีสั้น ในช่วงปี 2540 เกิดสาร คดีสั้น 1-5 นาที ขึ้นมาก มาย แทรกอยู่ระหว่าง รายการยาวแทบทุกช่วง โดยเฉพาะช่อง 7 เริ่มมี การออกอากาศสารคดีใน ช่วงเช้า โดยเป็นสารคดี ต่างประเทศ ได้แก่ ราย การโลกน่ารัก, ชีวิต มันส์จรรยา, เจาะลึกแดน อาทิตย์อุทัย ฯ (จำนวน 17 รายการ)
2541	ทุ่งแสงตะวัน (ส, 7.30 น.) แดนสยาม** (จ-ศ, 11.25 น.)	ส่องโลก (ส, 18.15 น.) หลายชีวิต (อ, 16.30 น.) 100 อารีย์** (ส-อา, 10.50 น.) มิสเตอร์ยูโนแคล** (จ-ศ, 21.05 น.)	กระจกหกด้าน** (จ-อา, 18.30 น.) คั่นช่องส่องไทย (อ, 7.35 น.) ภูมิปัญญาชาวบ้าน** (อา, 13.30 น.) หนึ่งใบเมืองไทย (ส, 17.30 น.)	ท็อปเท็น (ส, 16.30 น.) โลกสีน้ำเงิน** (จ-ศ, ประมาณ 17.00 น.)	ประทีปปริทัศน์ (ส, 18.00-18.30 น.)	ใต้ฟ้าสีฟ้า (ส, 18.10 น.) โรงเรียนของหนู (ส, 9.30 น.)	**สารคดีสั้น สถานีช่องต่างๆ หันมา ออกอากาศสารคดีจาก ต่างประเทศมากขึ้น บ.กันตนาเสนอสารคดีชุด "ภาพแรกในชีวิต" (จำนวน 9 รายการ)

จากตารางแสดงรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยเต็มรูปแบบที่สำรวจพบในปี พ.ศ. 2530-2541 ข้างต้นนั้น เป็นการสำรวจรายการสารคดีโทรทัศน์ไทย โดยใช้เกณฑ์ดังนี้คือ

1. เป็นรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยเต็มรูปแบบ ขนาดยาว 20 นาทีขึ้นไป
2. เป็นรายการสารคดีที่ออกอากาศต่อเนื่อง 2 ปีขึ้นไป
3. เป็นการสำรวจข้อมูลจากผังรายการของสถานีโทรทัศน์ไทยและคอลัมน์ "เมนูทีวี" หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ

ทั้งนี้ อาจมีบางรายการอาจมีบางรายการที่ผู้วิจัยไม่ได้นำมาแสดงไว้ในตาราง เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องของการเก็บผังรายการย้อนหลัง 10 ปี ที่ผู้วิจัยไม่อาจรวบรวมได้จากสถานีครบทุกปี ทุกเดือน เนื่องจากเกือบทุกสถานีมักไม่ได้มีการเก็บผังรายการไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้วิธีสุ่มตัวอย่างรายการจากผังรายการโทรทัศน์เพียง 1 เดือนในแต่ละปี อีกทั้งใช้ข้อมูลจากคอลัมน์ "เมนูทีวี" ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ประกอบอีกทางหนึ่ง แต่กระนั้นก็ยังไม่สามารถรวบรวมรายการสารคดีโทรทัศน์ทั้งหมดได้เพราะการแสดงรายการในหนังสือพิมพ์นั้นไม่สามารถแสดงจำนวนรายการทั้งหมดได้

เมื่อพิจารณาข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่าจำนวนรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเพิ่มจาก 5 รายการในปี พ.ศ. 2532 เป็น 11 รายการในปี พ.ศ. 2534 และค่อยๆ เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2541 จำนวนรายการสารคดีโทรทัศน์ได้ลดลงเหลือเพียง 9 รายการเท่านั้น สำหรับการอภิปรายผลการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้สำรวจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพัฒนาการของรายการสารคดีโทรทัศน์ระหว่างปี พ.ศ. 2530-2541 โดยจะนำเสนอตามลำดับดังนี้

ลำดับที่ 1 เนื้อหา

ลำดับที่ 2 ปริมาณ

ลำดับที่ 3 รูปแบบการดำเนินเรื่อง

ลำดับที่ 4 ผู้ผลิต (ตามแนวคิดของ Maletzke)

-อุดมคติและความมุ่งหมายขององค์กรผู้ผลิต

-ลักษณะบุคลิกภาพขององค์กรผู้ผลิต

-กระบวนการผลิต

-สภาพแวดล้อมภายในองค์กรผู้ผลิต

-เงื่อนไขและขีดจำกัดในการดำเนินการผลิต

1. ช่วงบุกเบิกรายการสารคดีเต็มรูปแบบ (ปี พ.ศ. 2530-2532)

จากการศึกษาความเป็นมาของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยตลอดช่วงเวลา 30 ปีที่ผ่านมา (ปี พ.ศ. 2498-2530) จะเห็นได้ว่า สารคดีโทรทัศน์ไทยนั้นล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด รายการสารคดีโทรทัศน์นั้นมิได้มีผู้สนับสนุนรายการที่ให้ความสนใจลงโฆษณาอย่างต่อเนื่องน้อยมาก และไม่เคยมีผู้ผลิตรายใดที่สามารถผลิตรายการสารคดีแต่เพียงอย่างเดียวแล้วสามารถอยู่รอดได้ในวงการโทรทัศน์ไทย ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลคือธุรกิจการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์นั้นไม่ใช่ธุรกิจที่ทำกำไร แต่เป็นธุรกิจที่มุ่งเน้นการเสนอสาระประโยชน์แก่ผู้ชมเป็นหลัก

ในช่วงก่อนหน้าปี พ.ศ. 2530 ธุรกิจการผลิตรายการโทรทัศน์ได้เริ่มขยายตัว เกิดบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ขึ้นมามากมาย โดยส่วนใหญ่เป็นบริษัทขนาดเล็ก (สุมลพันธ์ โกศลศิริ-เศรษฐ์, สัมภาษณ์ 17 มีนาคม 2542) ประกอบกับเทคโนโลยีการผลิตรายการโทรทัศน์ที่มีการพัฒนาขึ้นในขณะที่ราคาถูกลง จึงทำให้เกิดรายการโทรทัศน์หลากหลายประเภทซึ่งรวมถึงรายการสารคดีด้วย (ทิปวิท พงษ์ไพบูลย์, 2533)

อย่างไรก็ดี เนื่องจากปัญหาด้านงบประมาณ ในช่วงปี พ.ศ. 2526-2530 สถานีโทรทัศน์หลายๆ สถานีจึงพยายามหลีกเลี่ยงไม่จัดรายการประเภทนี้มากนักเพราะเป็นรายการที่ไม่คุ้มค่าทางธุรกิจ นอกเสียจากรายการที่ยังคงจัดทำขึ้นตามนโยบายที่วางไว้บางประการ หรือเป็นรายการที่มีผู้อุปถัมภ์รายการโดยตรง หมายถึง รายการที่ซื้อชื่อเวลาออกอากาศรายการสารคดีเอง (สันติธร หุตาคม, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2542) ด้วยเหตุนี้จึงได้ก่อให้เกิดความคิดในการจัดตั้งสถานีโทรทัศน์ที่เน้นการนำเสนอรายการที่เป็นสาระความรู้มากกว่าความบันเทิง ซึ่งได้แก่ช่อง 11 ของกรมประชาสัมพันธ์ โดยออกอากาศครั้งแรกในปี 2531 (สุมลพันธ์ โกศลศิริ-เศรษฐ์, สัมภาษณ์ 17 มีนาคม 2542)

สถานีโทรทัศน์กรมประชาสัมพันธ์ ช่อง 11 ได้ถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อส่งเสริมรายการเพื่อความรู้ รวมถึงรายการสารคดี ให้ผู้ชมได้มีทางเลือกในการชมรายการที่มีสาระประโยชน์มากขึ้น แต่กระนั้นก็ตามรายการสารคดีโทรทัศน์ที่ออกอากาศส่วนใหญ่เป็นรายการจากต่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากการซื้อรายการนั้นมีต้นทุนค่าใช้จ่ายที่น้อยกว่าการผลิตรายการเองถึง 2-3 เท่าเป็นอย่างต่ำ

อย่างไรก็ดี รายการสารคดีโทรทัศน์ไทยของช่อง 11 ก็ยังไม่เป็นที่นิยมมากนัก อาจเป็นเพราะเรื่องราวที่น่าเสนอเป็นเรื่องใกล้ตัวคนไทยและเป็นสารคดีทั่วไปไม่น่าสนใจ แต่การผลิตสารคดีเองก็เป็นเรื่องที่ทำได้ลำบาก เนื่องจากต้องใช้เงินลงทุนสูง ในขณะที่ช่อง 11 ไม่มีรายได้จากโฆษณา และต้องอาศัยงบประมาณจากรัฐบาลเท่านั้น ซึ่งในส่วนของผู้ผลิตก็ไม่สามารถหาโฆษณาได้ โดยที่ไม่มีงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล ไม่สามารถผลิตสารคดีดีๆ ได้ อีกประเด็นหนึ่งคือนุคลิกภาพของช่อง 11 ยังขาดความเชี่ยวชาญในการทำรายการสารคดี (กาญจนา ชัยสถิตวานิช, สัมภาษณ์ 17 มีนาคม 2542) ส่วนใหญ่รายการสารคดีของช่อง 11 จึงเป็นรายการที่ซื้อมาจากต่างประเทศ โดยที่นำจะผลิตเองดีกว่า (ธีรภาพ โลหิตกุล , 2540)

ในยุคนี้จึงไม่มีใครเชื่อว่า รายการสารคดีจะเป็นที่ได้รับความนิยมจากผู้ชม และจะมีผู้สนับสนุนรายการ โดยเฉพาะรายการสารคดีเต็มรูปแบบ

บทวิเคราะห์พัฒนาการช่วงบุกเบิกรายการสารคดีเต็มรูปแบบ

1. เนื้อหา

จากผลการศึกษาข้อมูลจากผังรายการโทรทัศน์ ผู้วิจัยพบว่ารายการสารคดีส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยว, แนะนำสถานที่หรือสิ่งที่น่าสนใจต่างๆ ในช่วงนี้สารคดีโทรทัศน์มีพัฒนาการแบบค่อยเป็นค่อยไป เริ่มกระจายความรู้ไปจากสารคดีท่องเที่ยว เริ่มเป็นสารคดีที่เริ่มให้ความรู้ในแง่ต่างๆ เฉพาะเรื่อง แต่ยังคงมีเนื้อหาเกี่ยวกับการเดินทางไปตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะเนื้อหาเช่นเดียวกับยุคก่อนหน้านี้ได้แก่

-วิถีชีวิตของประชาชน เช่น รายการหลายชีวิต ฯ ภูมิใจไทยทำ ฯ

-แนะนำสถานที่ที่คนไม่ค่อยรู้จัก เช่น รายการซีพีจรรงเท้า ฯ

-แนะนำสิ่งแปลกใหม่ที่ไม่ค่อยได้พบ เช่น รายการสองโลก ฯ

-แนวสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ต่างๆ ไป เช่น รายการกระจกหกด้าน ค้นห้องส่องไทย

ประทีปปริทัศน์ ฯ

2. ปริมาณ

รายการสารคดีในช่วงนี้มีจำนวนน้อยมากโดยเฉพาะสารคดีเต็มรูปแบบมีเพียงไม่กี่รายการเท่านั้นเพียง 4-5 รายการเท่านั้น อย่างไรก็ตามรายการสารคดีที่โดดเด่นมากในช่วงเวลานี้ ได้แก่รายการดังต่อไปนี้

1. รายการหลายชีวิต ผลิตรายการโดยคุณสันติธร หุตาคม หรือโจ้ย บางจาก
2. รายการส่องโลก ผลิตรายการโดยคุณสันติธร หุตาคม หรือโจ้ย บางจาก
3. รายการกระจกหกด้าน ผลิตรายการโดยบริษัททริลเลียน จำกัด นำโดย คุณ สุชาติ มณีวงศ์
4. รายการชีพจรลงเท้า ผลิตรายการโดยบริษัท สตูดิโอเห็น จำกัด

ในจำนวน 4 รายการนี้ นับได้ว่าเป็นรายการสารคดีคุณภาพที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างสูงในขณะนั้น นอกจากนี้รายการสารคดีเต็มรูปแบบอื่นๆ นอกเหนือจากนี้ ส่วนใหญ่เป็นรายการขนาดสั้น หรือเป็นรายการที่ออกอากาศไม่ต่อเนื่องนัก

3. รูปแบบการดำเนินเรื่อง

ในช่วงบุกเบิกรายการสารคดีเต็มรูปแบบ (ปี พ.ศ. 2530-2532) รูปแบบนำเสนอส่วนใหญ่เราจะเน้นไปที่บทบรรยายมากกว่า ผู้ผลิตไม่ค่อยให้ความสำคัญในเรื่องมุมภาพเท่านัก เน้นเนื้อหาเป็นหลัก เพราะฉะนั้นเนื้อหาสามารถดึงดูดผู้ชมได้พอสมควรในขณะนั้น (วันเพ็ญ เขินตระกูล, สัมภาษณ์ 21 กุมภาพันธ์ 2542) ทั้งนี้สารคดีโทรทัศน์ไทยในยุคนี้ใช้การนำเสนอโดยการบรรยายแบบเล่าให้ฟัง ส่วนใหญ่เป็นแบบไม่เห็นตัวผู้บรรยาย เช่นสารคดีของโจ้ย บางจาก (สันติธร หุตาคม) และเป็นการให้ข้อมูลในแนวกว้างมากกว่าแนวเจาะลึก (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์ 21 มกราคม 2542)

“สารคดีในช่วงก่อนหน้าที่ผมจะเข้ามาจับงานสารคดี ก็เป็นรายการที่ให้ความรู้ทั่วไปแบบกว้างๆ มุ่งที่จะใส่ความรู้ให้ผู้ฟังมากกว่า เสียงดนตรีประกอบก็นำดนตรีของคนอื่นมาใส่ เนื้อหาเป็นบรรยายสลับดนตรี แล้วก็ใส่ภาพ” (สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542)

4. ผู้ผลิต

4.1 อุดมคติและความมุ่งหมาย

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ผลิตรายการสารคดีส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าสารคดีในยุคนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างสรรค์งานโดยมีจุดยืนของตนเองอย่างเด่นชัด มุ่งสร้างผลงานเพื่อให้เกิดการยอมรับทั้งในส่วนของผู้ชมและผู้ผลิตด้วยกันเอง ไม่ว่าจะเป็นรายการสารคดีของแปซิฟิก, รายการกระจกหกด้าน, รายการส่องโลก ทั้งนี้ยังคงมีเป้าหมายแฝงคือการหวังรายได้และผลกำไรจากโฆษณา (สันติธร หุตาคม ,สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2542)

4.2 ลักษณะบุคลิกภาพขององค์กรผู้ผลิต

จากการศึกษาที่มาของบริษัทผู้ผลิตรายการสารคดี ผู้วิจัยพบว่าส่วนใหญ่เป็นบริษัทขนาดเล็ก การทำงานไม่ได้มีการแบ่งแยกงานอย่างชัดเจนเท่าใดนัก ประจวบกับอยู่ในช่วงการทำสารคดีแบบลองผิดลองถูก เพราะผู้ผลิตส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนมาทางนิเทศศาสตร์หรือทำงานเกี่ยวข้องกับการผลิตรายการสารคดีโดยตรง แต่เป็นผู้ที่อยู่ในแวดวงสื่อมวลชนที่มองเห็นช่องทางโอกาสเติบโตของรายการสารคดีจึงหันเหมาประกอบอาชีพนี้ อาทิ โจ้ย บางจาก (สันติธร หุตาคม)ผู้ผลิตรายการส่องโลก จากเดิมที่เป็นผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์สายบันเทิงฉบับหนึ่ง ต่อมาได้รับการชักชวนจากผู้บริหารในช่อง 5 ให้มาทำรายการสารคดีประกอบกับความสนใจและรักการเดินทางอยู่แล้ว โจ้ย บางจากจึงเริ่มหันมาจับงานสารคดีจริงจังโดยเริ่มจากรายการ “หลายชีวิต” เป็นรายการแรก

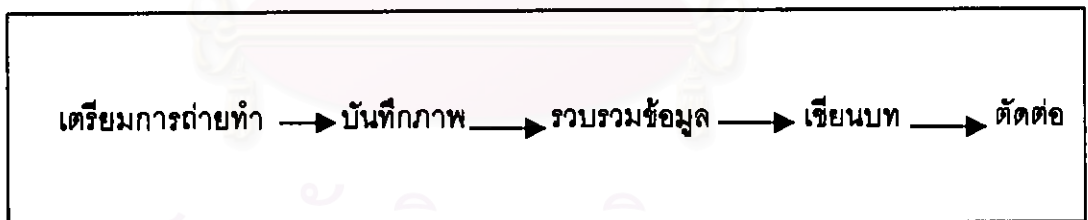
“ก่อนหน้าที่จะมาทำสารคดี เป็นผู้สื่อข่าวบันเทิง แวะเวียนไปช่อง 5 ตลอดเวลา ใหม่ๆ เขาเห็นคันทัน ผู้บริหารเขาก็เลยบอกว่าลองมาทำรายการใหม่ คือมันมีรายการที่สถานีกองทัพบกช่อง 5 ต้องการให้มีอยู่ แต่มันไม่มีผู้ผลิต ก็คือรายการสารคดี แต่ไม่มีใครสนใจทำเลย แม้กระทั่งฝ่ายรายการของช่อง 5 เอง เป็นหน่วยงานราชการที่มีเครื่องมือเครื่องมือทุกอย่างพร้อมหมด แต่ว่าคนที่จะมาทำสารคดีได้ไม่มี เขารู้แล้วว่าขาดทุนตั้งแต่ยังไม่เริ่ม ทำแล้วไปขายใคร ดังนั้นจึงไม่มีใครทำเลย” (สันติธร หุตาคม , สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2542)-

ในขณะที่คุณสุชาติ มณีวงศ์ ผู้ผลิตรายการกระจกหกด้าน เริ่มต้นด้วยการชนะเลิศ การเขียนบทภาพยนตร์สารคดีชุด "พญาแฉน" จากธนาคารกรุงเทพ จึงเกิดแรงบันดาลใจมีความ คิดริเริ่มที่จะผลิตสารคดีมีประโยชน์ให้สาระต่อประชาชน ตั้งแต่นั้นมาสุชาติ มณีวงศ์ จึงพลิกผัน ตัวเองมาเป็นคนสารคดีในที่สุด

นอกจากนี้รายการสารคดีทั่วไปในยุคนี้ยังคงเป็นรายการที่ผลิตโดยสถานีโทรทัศน์อยู่ เช่นรายการความรู้คือประทับใจ ผลิตรายการโดยสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 9 โดยเป็นสารคดี กึ่งสนทนา

4.3 กระบวนการผลิตรายการ

สำหรับกระบวนการผลิตในยุคนี้ ผู้ผลิตส่วนใหญ่ใช้วิธีการบันทึกภาพก่อน แล้วจึงนำ ข้อมูลที่ได้ระหว่างการเดินทางและการบันทึกภาพมาเขียนบทบรรยายในภายหลัง เนื่องจากส่วน ใหญ่สารคดีในยุคนี้เป็นรายการประเภทท่องเที่ยวเดินทาง ประกอบกับในขณะนั้นการเดินทางไม่ สะดวกสบายเท่าปัจจุบัน จึงทำให้ไม่สามารถเดินทางเพื่อสำรวจก่อนการเขียนบทได้ (วันเพ็ญ เชนตระกูล, สัมภาษณ์ 21 กุมภาพันธ์ 2542) โดยอาจสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้คือ

แผนภาพที่ 5 : กระบวนการผลิตรายการสารคดีเต็มรูปแบบ ปี พ.ศ. 2530-2532

ลักษณะการผลิตรายการดังกล่าว จะพบในรายการสองโลก ซึ่งปัจจุบันยังคงใช้ กระบวนการผลิตวิธีนี้อยู่ จนเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของรายการ

"รายการสารคดีสองโลกยังเป็นรายการที่มีเอกลักษณ์ของตนเองในการเล่าเรื่อง เสมือนหนึ่งพาผู้ชมไปพบกับธรรมชาติ หรือท่องเที่ยวในโลกกว้างร่วมกันกับผู้บรรยายหรือช่างภาพ ฉะนั้นรายการสองโลกที่เป็นอยู่เกือบทุกรายการ ไม่ว่าจะทำเรื่องราวในประเด็นใดหรือต้นตันไป

อย่างไร ผู้ชมจะได้รับรู้เหมือนกับว่าการทำงานของคณะเป็นส่วนหนึ่งของรายการ "(นิมะ ราซิติ, สัมภาษณ์ 22 มกราคม 2542)

4.4 สภาพแวดล้อมภายในองค์กรผู้ผลิต

จากการสัมภาษณ์ผู้ควบคุมการผลิตรายการบางท่านที่มีประสบการณ์การผลิตรายการและไม่ประสงค์จะออกนาม พบว่าบริษัทผู้ผลิตสารคดีส่วนใหญ่ในยุคนี้จะเป็นลักษณะที่ไม่เชิงเป็นรูปองค์กรนัก เพราะกระบวนการทำงานอาศัยคนๆ เดียวที่สามารถทำได้หลายอย่าง อาทิ โจทย์ บางจาก (สันติธร หุตาคม) ไม่มีกลไกการดำเนินงานที่ชัดเจน การรับผิดชอบงานขึ้นอยู่กับคนเพียงคนเดียวคือเจ้าของบริษัทซึ่งเป็นทั้งผู้ควบคุมการผลิต และผู้บริหาร แต่โดยลักษณะการทำงานค่อนข้างใกล้ชิดกันเนื่องจากเป็นบริษัทขนาดเล็ก จึงทำให้มีความคล่องตัวในการทำงานสูง เช่นบริษัททริลเลียน จำกัด ผู้ผลิตรายการกระจกหกด้าน

4.5 เจือนไขและขีดจำกัดในการดำเนินการผลิต

จะเห็นได้ว่า ในยุคนี้มีรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยเพียงไม่กี่รายการเท่านั้นที่เป็นรายการสารคดีเต็มรูปแบบ ทำให้มีการแข่งขันน้อย จากการศึกษา พบว่า ในยุคบุกเบิกนี้ผู้ชมเริ่มที่จะให้ความสนใจในรายการสารคดีโทรทัศน์มากขึ้น ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการนำสารคดีต่างประเทศมาออกอากาศ อาทิ สารคดีจากสถานี NHK ของประเทศญี่ปุ่น หรือ รายการเนชั่นแนล จีโอกราฟฟิก ในขณะที่เดียวกันผู้ผลิตก็พยายามสร้างผลงานให้มีคุณภาพมากขึ้น

- ผู้ชมหันมาชมรายการสารคดีมากขึ้น

สารคดีชุด "แม่น้ำเหลือง" จาก NHK ที่บริษัท แปซิฟิค ฯ นำมาออกอากาศในรายการโลกลับสี ทางช่อง 5 ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2531 นั้น ถือได้ว่าเป็นชุดปลูกกระแส ประกอบกับการได้ออกอากาศในช่วงเวลาไพรม์ไทม์หลังข่าว ทำให้คนพบว่าสารคดีไม่ใช่เรื่องที่น่าเบื่อหน่ายอีกต่อไป (สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542) ผู้ชมจึงเริ่มหันมาชมสารคดีประจวบกับภาวะเศรษฐกิจที่เริ่มดีขึ้น ธุรกิจสื่อสารขยายตัวเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดทีมสารคดีขึ้นอีกหลายบริษัท หน่วยงานเอกชนหลายแห่งมีความคิดที่จะใช้สารคดีเพื่อสร้างภาพลักษณ์ขององค์กร รายการสารคดีจึงเพิ่มมากขึ้นโดยปริยาย (จิระเกศ ศิริปริดาภักดิ์, สัมภาษณ์ 25 กุมภาพันธ์ 2542)

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าการที่ผู้ชมกันมาชมสารคดีมากขึ้นในยุคนี้เป็นเพราะ

1. เป็นสารคดีคุณภาพ น่าสนใจก่อให้เกิดการติดตามรับชมอย่างต่อเนื่อง
2. ออกอากาศในเวลาที่เหมาะสมทำให้ผู้ชมที่ไม่ชอบชมละคร หรือเริ่มเบื่อภัยรายการบันเทิงได้มีโอกาสชมรายการสารคดีคุณภาพ

- การขาดบุคลากรที่มีความชำนาญในงานสารคดีโทรทัศน์

เนื่องจากเป็นยุคบุกเบิกในการผลิตสารคดีเต็มรูปแบบ บุคลากรที่มีอยู่ในขณะนั้นเป็นเพียงผู้ที่ถูกชักชวนเข้ามาทำรายการสารคดี ไม่ได้ศึกษาหรือมีประสบการณ์มาทางด้านนี้โดยตรง งานสารคดีในยุคนี้ส่วนใหญ่ถูกจำกัดรูปแบบการนำเสนออยู่แค่ผู้ผลิตเพียง 2-3 บริษัทเท่านั้น ได้แก่ บริษัท แปซิฟิคฯ บริษัทสองโลก, บริษัททริลเลียน จำกัด

“ในช่วงแรกที่เราทำสารคดีกันประมาณปี 2531-2532 ชุดไกลบ้านเรียกได้ว่าเป็นชุดทดลองเพราะเราไม่เคยทำ ผมงกับเพื่อนที่ไปกัน 2 คน ซึ่งไม่เคยทำสารคดีกันมาก่อน คือ คุณ ชรินทร์ ชมะโชติ เป็นช่างภาพ แล้วผมงก็ชวนเขามาทำสารคดีเพราะเขาเป็นช่างภาพนิ่ง เขาถ่ายภาพนิ่งได้รับรางวัลเยอะ ก็เลยมาเป็นมือกล้องผมง ก็ไปกัน 2 คน ที่ทำงานกันจริงๆ ไปนอร์เวย์กัน 2 คน อันนี้ก็ได้สารคดีที่เรียกว่าทดลองฝึกงาน ทำไป คิดไป อ่านตำราไป อ่านหนังสือพระราชนิพนธ์ไกลบ้านไป แล้วก็ได้สารคดีที่เป็นพื้นที่จริง เทคนิคอะไรก็ไม่มีประเภท fade dissove ปกติเราไม่มีเครื่องมือ แต่เราอยากทำ fade dissove คือ การซ้อนภาพ การหรี่แสงในภาพให้ต่ำลง หรือว่าการซ้อนตัวหนังสือ ตัวหนังสือวิ่ง พวกนี้ก็ต้องไปอาศัยของ 9 เขาช่วย” (สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542)

2. ช่วงเติบโตของรายการสารคดีเต็มรูปแบบ (ปี พ.ศ.2532-2537)

จากการศึกษาข้อมูลจากข่าวตัดในหนังสือพิมพ์ ผู้วิจัยพบว่า ในยุคนี้ช่องทางเติบโตและโอกาสของบริษัทผู้ผลิตรายการสารคดีเปิดกว้างมากขึ้น เนื่องจากมีองค์กรทางธุรกิจหันมาให้การสนับสนุนการผลิตรายการสารคดีประเภทต่างๆ เพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์มากขึ้น ส่งผลให้ผู้ผลิตสามารถผลิตรายการได้อย่างมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เพราะมีงบประมาณหรือเงินสนับสนุนที่แน่นอน และมีอิสระที่จะคิดอย่างสร้างสรรค์ คนดูเองก็ได้สาระประโยชน์จากรายการที่ออกไปท้ายที่สุดองค์กรนั้นๆ ก็จะได้รับชื่อเสียงและการชื่นชม ในฐานะที่เป็นผู้สนับสนุนรายการดีมี

ประโยชน์ ในขณะที่เดียวกันบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ก็เพิ่มมากขึ้นเนื่องจากเป็นช่วงที่ธุรกิจสื่อสารมวลชนกำลังเติบโต

นอกจากนี้ในยุคนี้ยังเป็นยุคที่เกิดบริษัทผู้ผลิตรายการขึ้นอย่างมากมาอันเนื่องมาจากธุรกิจสื่อสารมวลชนที่เติบโตขึ้นตามกระแสโลกาภิวัตน์

"คนเริ่มเห็นคุณค่า และช่วงนั้นโปรดักชันแฮตส์ มันเริ่มมากขึ้น ถ้าย้อนไปดูจะเห็นว่าจริงๆ แล้วสถานีจะไม่ค่อยยอมผลิตสักเท่าไร ที่มันบูมกันจริงๆคือมาจากโปรดักชันแฮตส์ คือพวกนี้เขาได้สปอนด์เซอร์มา มันก็ขึ้นอยู่กับว่าสปอนด์เซอร์หันมาเห็นคุณค่าตรงนี้ แล้วก็ถ้าเราเริ่มทำดีๆ เครื่องมือเริ่มดีๆ คนเริ่มสนใจ ในการผลิตมันก็ดีขึ้น อีกอย่างในเรื่องเครื่องมือ เครื่องมือของใหม่มาให้เล่น" (วันเพ็ญ เซ็นตระกูล, สัมภาษณ์ 21 กุมภาพันธ์ 2542)

การพัฒนาที่ดีขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในแง่ของการลงทุน สารคดีในยุคนี้เริ่มที่จะใช้ทุนในการผลิตค่อนข้างมากขึ้น ด้วยเพราะปัจจัยในการถ่ายทำ การค้นคว้าวัตถุดิบ รวมทั้งปัจจัยในเรื่องระยะเวลาการถ่ายทำที่สามารถทุ่มเทได้มากกว่าในอดีต

"ในปี พ.ศ. 2532 – 2534 ถือได้ว่าเป็นยุคทองของสารคดีโทรทัศน์ไทย เนื่องจากเป็นปีแห่งการพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดรายการสารคดีโทรทัศน์ที่ผลิตโดยคนไทยเองมากขึ้น โดยเฉพาะรายการสารคดีเพื่อสิ่งแวดล้อม เช่น รายการโลกสลบสี, ฟอสซิล, น้ำใสใบเขียว, พิทักษ์สิ่งแวดล้อม, สิ่งแวดล้อมไทย, สารคดีน้ำ" (จิรวรรณ กมลรัตนโยธิน, 2535)

ยุคนี้ถือได้ว่าเป็นยุคทองของธุรกิจการผลิตรายการสารคดี เพราะรายการประเภทสารคดีกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดในขณะที่มีผู้ผลิตที่มีคุณภาพน้อย (สันติธร หุตาคม, 2538) คนทำโทรทัศน์ตื่นตัวทำสารคดีกันออกมามากมาย เรื่องส่วนใหญ่ผลิตโดยคนไทย เนื้อหามีความหลากหลายขึ้น ในด้านของเวลาออกอากาศก็มีความยาวมากขึ้น แม้ว่าบางเรื่องออกอากาศไปแล้ว คนดูยังไปซื้อเทปมาเก็บไว้ให้ลูกหลานดูอีก (ธีรภาพ โลหิตกุล, 2540) จากตารางแสดงรายการสารคดีเต็มรูปแบบ (ตารางที่ 1) พบว่า จากที่ก่อนหน้าปี พ.ศ. 2532 มีรายการสารคดีอยู่เพียง 4-5 รายการ แต่พอมาถึงปี พ.ศ. 2534 จำนวนรายการสารคดีได้เพิ่มมากขึ้น 2 เท่า คือ 11 รายการ

“ยุคทองนี้เป็นยุคของโลกสลัปลึกลับจริงๆ ก่อนอื่นเขาจะจำของญี่ปุ่นมากกว่าของเรา แล้วเขาเหมามาทำด้วยซ้ำไป คือชุดแม่น้ำเหลือง เส้นทางสายไหม บังเอิญว่าทีมเราไปทำเรื่อง ธิเบตอยู่ 45 วันในธิเบต ทำอยู่ชุดหนึ่งเลยเป็นชุดใหญ่ มันก็ปนๆผสมผสานกัน เพราะสไตล์เราก็ เรียกได้ว่ารับอิทธิพลจาก NHK ไม่น้อย ลักษณะท่องเที่ยวเดินทาง และค้นหาความจริงเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เพราะฉะนั้นเขาก็จะจำของญี่ปุ่นตรงนั้นได้ พอมาถึงของเราเขาก็จะจำ แม่น้ำ เจ้าพระยา ลิบสองปิ่นนา ทะเลไทย เป็นหลักเลย” (สมเกียรติ อ่อนวิมล,สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542)

อาจกล่าวได้ว่ายุคนี้คือยุคของโลกสลัปลึกลับจริงๆ เนื่องจากเป็นรายการที่สามารถสร้าง กระแสความนิยมในการชมรายการสารคดีโทรทัศน์ สร้างความแปลกใหม่ในวงการสารคดีจน สามารถเปลี่ยนทัศนคติของผู้ชมที่มักคิดว่าสารคดีไทยน่าเบื่อให้กันมาชมและติดตามสารคดีไทย กันมากขึ้น

ในช่วงเริ่มก่อตั้งบริษัท แปซิฟิคา คือปี พ.ศ.2528 - 2530 หลังจากทีบริษัท แปซิฟิคา เริ่มทำสารคดีสั้นๆ 3 นาที ในช่วงหลังข่าว จนกระทั่งเริ่มเป็นที่พอใจของคนดู โดยเรื่องแรกที่ทำ และถือเป็นสารคดีเรื่องสั้น ออกอากาศต่อเนื่องกันยาว 2 เดือนจบ คือ เรื่องรัชกาลที่ 5 เสด็จ ประพาสนอร์เวย์ ชุด “ไกลบ้าน” ออกอากาศทางช่อง 9 หลังข่าวประจำวัน ซึ่งพอข่าวจบก็จะมีสาร คดีเชิงนำเที่ยว ซึ่งเป็นการนำพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน มาชอยย่อยเป็นตอนสั้นๆ ในการค้นหาเส้น ทางการเสด็จที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เจาะส่วนของนอร์เวย์ โดยรายการนี้ผู้ชมให้ความสนใจ พอสมควร

“คนก็ชอบครับ บอกว่าสนุกดี เป็นสารคดีเชิงท่องเที่ยว ซึ่งอ้างอิงหลักฐานทางประวัติ ศาสตร์ เพราะว่ามันเป็นสารคดีที่ได้เห็นภาพแปลกๆ คือ เราเห็นภาพขาวดำที่รัชกาลที่ 5 ทรงฉาย ไว้สมัยที่ท่านเสด็จประพาสนอร์เวย์ แล้วเราได้เคยอ่านพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน ว่าท่านไปไหนมา ไหนอย่างไร เราก็เอาภาพเก่าไป dissolve เข้ากับภาพใหม่ ไปตามเส้นทางเดิม และก็ไปพบอะไร แปลกๆในปัจจุบันอีกเยอะแยะ ก็เลยเป็นสารคดีชุดทดลองเพราะเราไม่เคยทำ ทำออกมาเป็นชุด ไกลบ้าน ต่อมาแปซิฟิคก็ผลิตสารคดีเกษตรสั้นๆวันละ 2 นาทีๆ เป็นรายการเกษตรดินดำน้ำชุ่ม เป็นสารคดีให้ความรู้ ก็เลยมานั่งคิดกันว่า เราน่าจะทำสารคดีที่เป็นเรื่องยาวเต็มจริงๆ ก็เลยคิดว่า เราจะต้องทำรายการสารคดีอาทิตย์ละครั้งชั่วโมง ช่อง 9 เขาก็ให้เวลา และตั้งชื่อรายการว่า โลก

สลัปส์ จนเป็นที่เกิดของสารคดีชุดแรกของแปปิฟิก " (สมเกียรติ อ่อนวิมล ,สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542)

ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2532 บริษัท แปปิฟิก ฯ เริ่มบุกเบิกงานผลิตรายการสารคดีอย่างจริงจัง โดยนอกจากจะนำออกอากาศในประเทศไทยแล้วยังมีเป้าหมายเพื่อผลิตสารคดีที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถส่งออกไปขายยังต่างประเทศได้อีกด้วย สารคดีชุดดังกล่าวคือ สารคดี "โลกสลัปส์" ซึ่งเป็นสารคดีเชิงศิลปวัฒนธรรมและสารคดีเกี่ยวกับธรรมชาติวิทยา สารคดีชุดนี้ใช้งบประมาณนับ 10 ล้านบาทต่อปี โดยได้รับการสนับสนุนจากธนาคารไทยพาณิชย์

"สารคดีเส้นทางสายไหมที่แปปิฟิกนำเข้ามาในยุคแรกๆ นั้นแปลเป็นสำนวนจีน แล้วให้ ดร.สมเกียรติอ่าน เขาได้ตรงบทสำนวนจีน ซึ่งขณะนั้นกำลังเป็นที่นิยม ซึ่งจริงๆ เป็นภาษาญี่ปุ่น ซึ่งถ้าแปลตรงตัวภาษาจะห้วน ไม่สละสลวย คุณจำเนียร เหมรัตน์ เป็นผู้ไปหาข้อมูลที่ถูกต้องแล้วมาแปลเป็นสำนวนจีน ทำให้ได้รับความนิยม" (สันติธร หุตาคม, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2542)

โลกสลัปส์ เป็นสารคดีที่เป็นเรื่องวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมของคน ในประเทศไทยและทวีปเอเชีย โดยในช่วงแรกได้มีการซื้อรายการสารคดีต่างประเทศมาถ่วงเวลาไว้ปีนึงในช่วงแรกคือ สารคดีชุดเส้นทางสายไหม (Silk Road) และสารคดีแม่น้ำเหลือง (Yellow River) แล้วในช่วงเวลาระหว่างนั้น ทีมงานก็ได้ถ่ายทำสารคดีชุดสิบสองปันนา, แม่น้ำเจ้าพระยา, ทะเลไทย และสารคดีชาวเขาเผ่าต่างๆ ชนเผ่าไทยในทวีปเอเชีย

"จุดมุ่งหมายของรายการโลกสลัปส์ก็คือ เป็นสารคดีศิลปวัฒนธรรม สังคม ชีวิตความเป็นอยู่ เป็นสารคดีที่สวยงาม มีความสุขไม่สร้างปัญหาหรือไม่วิเคราะห์ปัญหาอะไร เพราะฉะนั้นจุดมุ่งหมายก็มีแค่นั้น แล้วเราก็นำมาขอขอบเขตพื้นที่ที่เราจะทำอยู่ในทวีปเอเชีย เพื่อการประหยัดก็ทำในเมืองไทยเยอะหน่อย เอเชียก็ออกไปทีหลังเพราะเอเชียมันแพง งบประมาณตอนนั้นก็ประมาณ 15 ล้านบาทต่อ 52 ตอน เป็นงบประมาณเท่าทุน หมายความว่าเราได้สポンเซอร์จากธนาคารไทยพาณิชย์ เหมามาไปเลยเป็นปี มีเท่าไรก็ใช้เท่านั้น แต่ไม่มีกำไร เรียกว่ามีพนักงานทำงานอยู่ แต่ไม่มีกำไรที่จะให้บริษัทขึ้น เลี้ยงชีวิตอยู่รอด ต่อมานั่งเชิญขายเทปได้ดี ปีแรกได้ตั้ง 8-9 ล้าน ปีที่สอง 5 ล้าน ปีหลังๆขายไม่ค่อยได้ ก็เลยมีกำไรจากเทป เทปที่ขายได้ดีๆก็จะเป็น แม่น้ำเจ้าพระยา สิบสองปันนา ทะเลไทยก็ขายดี ทะเลไทย ใช้เวลาทำตั้งเกือบ 3 ปี ก่อนจะออกอากาศ

ได้ ทำไปได้ 2 ปีครึ่งถึงจะเริ่มออกอากาศแล้วก็ทำไปเรื่อยๆ รวมแล้วประมาณ 4 ปีกว่าจะเสร็จเรื่องทะเลไทย ในช่วงที่ทดลองทำกันในช่วงแรกก็จะมีชินนทร์ เป็นช่างภาพ และก็ผมเป็นคนเขียนบท ดูแลเรื่องราวทั้งหมด จัดการทุกอย่าง ยุพา นั้นเป็นผู้สื่อข่าว เขามาสลับแทนที่ผม ผมเหนื่อย 2 อาทิตย์ แล้วเขาก็ไปแจมผมตอนที่ไปนอร์เวย์เท่านั้นหลังจากนั้นเขาก็กลับไปทำข่าว แล้วพอเริ่มสร้างทีมสารคดีโลกลับสี่ โดยมีคุณชินนทร์ ชมะโชติ เป็นผู้ควบคุมการผลิต แล้วก็ไปช่างภาพไปด้วย จากนั้นก็ค่อยๆ ฝึกช่างภาพขึ้นมา ผมก็ยังเขียนบทอยู่แล้วก็เริ่มมีคน research มีคนค้นคว้า แล้วพองานผ่านไปมากมายผมก็ไม่ได้ทำอะไร นอกจากเป็นคนคอยตรวจบทตอนผมพากย์ กลายเป็นผู้พากย์ อาจจะสั่งงานให้แนวคิดว่าจะทำอะไรไปคิดกันเอง ตอนหลังก็ไม่ได้สั่งอะไร เพราะว่าเขาก็เก่งกันหมดแล้ว ผมก็เพียงแต่คอยวิจารณ์ (สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542)

สารคดี "โลกลับสี่" ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในประเทศไทย และได้ถูกสถานีโทรทัศน์ต่างประเทศซื้อลิขสิทธิ์ไปออกอากาศในหลายประเทศด้วยกัน นอกจากนี้บริษัท แปซิฟิก ยังเป็นผู้ผลิตรายการร่วมกับบริษัทผู้ผลิตรายการสารคดีของอังกฤษ เรื่อง The Last Tree in Thailand ไปออกอากาศทางช่อง 4 ของประเทศอังกฤษ อีกด้วย

ประมาณปี พ.ศ. 2534 บริษัท แปซิฟิก ฯ เกิดปัญหาภายในเกี่ยวกับปัญหาทางด้านการจัดการ จึงทำให้บุคลากรของแปซิฟิกแตกตัวออกมาเปิดบริษัทของตนเองในภายหลัง ได้แก่ นิรมล เมธีสุวกุล, สุริยนต์ จงสิทธิ์พันธ์, ยุพา เพชรฤทธิ ได้รวมตัวกันเปิดบริษัท ป่าใหญ่ ศรีเอชเอ็น จำกัด ผลิตรายการทุ่งแสงตะวัน ฯ , ประมาณปี พ.ศ. 2537 ชินนทร์ ชมะโชติและทีมโลกลับสี่ได้ยกทีมลาออกมาเปิดบริษัท พาโนรามา ด็อคคิวเมนทารี่ จำกัด ผลิตรายการโลกสีน้ำเงิน ฯ ทั้งนี้ ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล ได้ให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ (2541) ถึงเหตุผลที่ทำให้แปซิฟิกไม่อาจเติบโตเท่าที่ควร ว่าอาจเป็นเพราะ

1. เป็นธุรกิจครอบครัว ระมัดระวังในการเติบโต ไม่ทะเยอทะยาน
2. เป็นธุรกิจไม่ทำกำไร เน้นแต่ประโยชน์สาธารณะ

จากการสำรวจผังรายการสารคดีในยุคนี้ ในช่วงปี พ.ศ. 2534-2536 ที่ออกอากาศทางช่องต่างๆ พบว่ามีรายการสารคดีเกิดขึ้นมากมาย โดยมีทั้งรายการสั้นๆ 1 นาทีไปจนถึงรายการที่มีความยาว 1 ชั่วโมง ซึ่งมีทั้งรายการสารคดีทั่วไป สารคดีลูกผสมและสารคดีเต็มรูปแบบ

และเป็นช่วงเวลาที่มียานรายการสารคดีมากที่สุดในรอบสิบปี เนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจที่เติบโตอยู่ในขณะนี้ได้ทำให้บริษัทห้างร้านที่เป็นเจ้าของสินค้าหันมาให้ความสนใจสนับสนุนรายการสารคดีมากขึ้น โดยหวังว่าจะเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้สังคมยอมรับ

“ถ้ายุคนั้นเป็นยุคทอง ก็เป็นทองที่มีคุณภาพ เพราะว่าเป็นการนำเงินมาใช้ผลิตสารคดีที่สร้างสาระทางปัญญา” (ธีรภาพ โลหิตกุล ,2541)

จากการประมวลข้อมูลจากผังรายการโทรทัศน์ใน ปี พ.ศ.2534 พบว่า สถานีโทรทัศน์ช่อง 5 เริ่มออกอากาศสารคดีจากต่างประเทศ National Geographic ส่งผลให้เกิดการเปรียบเทียบระหว่างสารคดีโทรทัศน์ไทยกับสารคดีต่างประเทศ ผู้ชมเริ่มเห็นข้อแตกต่างระหว่างรายการสารคดีคุณภาพ และสารคดีทั่วไป ในขณะเดียวกัน สถานีโทรทัศน์ช่อง 3 ก็เริ่มมีรายการสารคดีเพิ่มมากขึ้น อาทิ รายการป่าและทะเล, ก้าวทันโรค, ได้ฟ้าสีคราม, หนึ่งในร้อย ซึ่งเป็นรายการสั้นๆ ในขณะที่ช่อง 11 ก็เริ่มมีรายการสารคดีที่ผลิตโดยคนไทยเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน

บทวิเคราะห์พัฒนาการช่วงเติบโตของรายการสารคดีเต็มรูปแบบ

1. เนื้อหา

จากการสำรวจผังรายการประกอบกับการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม พบว่า ในยุคนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านจากสารคดีท่องเที่ยวสู่สารคดีเพื่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เพราะมีการพัฒนาทางด้านเนื้อหาที่ฉีกแนวออกไปจากแบบเดิมที่มุ่งนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเดินทางหรือนำเสนอสิ่งที่น่าสนใจ แต่ในช่วงนี้เริ่มมีสารคดีที่ออกไปด้วยทำนองต่างประเทศมากขึ้นเพราะเศรษฐกิจเอื้ออำนวย รวมทั้งรายการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเนื่องด้วยเป็นปีแห่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนผู้คนให้ความสนใจกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรมากขึ้น อีกกรณีหนึ่งคือ ในช่วงนี้ทั้งภาครัฐได้มีนโยบายการรณรงค์ป้องกันโรคเอดส์ ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้งบประมาณจำนวนมหาศาลของหน่วยงานต่างๆ ได้ผลักดันให้ผู้จัดรายการตามกระแสพากันผลิตรายการเหล่านี้แทบทั้งหมด

“ในยุค 7-8 ปีหลัง หน่วยงานราชการหรือเอกชนเปลี่ยนวิธีการประชาสัมพันธ์จากสิ่งพิมพ์เป็นวีดิทัศน์ และเป็นสารคดี สื่อประชาสัมพันธ์หรือภาพพจน์ก็มีมากขึ้น ประเด็นใหญ่คือ

หน่วยงานต้นสังกัดต้องการใช้สารคดีเพื่อการประชาสัมพันธ์โดยใช้งบประมาณไปวันๆ เท่านั้น เพราะฉะนั้นบางทีเนื้อหามันไม่ได้ถูกมองไปที่คนดูโดยเด่นชัดว่าเขาต้องการอะไร (ชินนทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2542)

ทั้งนี้ แนวเนื้อหาของสารคดีโดยรวมในยุคนี้มีดังนี้คือ

-การปรับปรุงส่งเสริมตัวเองให้ดีขึ้น โดยเฉพาะการรณรงค์เรื่องโรคเอดส์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสารคดีสั้น เป็นตอน และออกอากาศไม่ต่อเนื่อง

-แนะนำสถานที่ที่คนไม่ค่อยรู้จักทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งมีทั้งแนวการเดินทางแสวงหาสิ่งแปลกใหม่ เช่น รายการสองโลก ฯ รายการโรงเรียนของหนู บันทึกคนเดินทาง สูโลกกว้าง ฯ หรือแนวการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ เช่น สวัสดิ์เมืองไทย เที่ยวเมืองไทยไม่ไปไม่รู้ ฯ หรือ แนวศิลปวัฒนธรรม เช่น รายการโลกสลัปส์ , หลายชีวิต ฯ

-เรื่องของพฤษชาติและสัตว์ ซึ่งมีเนื้อหาที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น รายการ "ธรรมชาติและชีวิต" ฯ รายการสารคดีโลกสลัปส์ชุด "ทะเลไทย" ,สารคดีน้ำ,ทุ่งแสงตะวัน, อนุรักษ์พลังงาน อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฯ

-ประสบการณ์ที่แปลก ผิดธรรมชาติ เช่น รายการตามไปดู, ทำพิธีจัน ฯ

-เหตุการณ์สำคัญที่ได้บันทึกไว้ เช่น รายการหนึ่งในร้อย, สารคดีชุด "เสรีไทย" ฯ

2. ปริมาณ

เนื่องจากปัจจัยทางเศรษฐกิจที่กำลังเติบโตเป็นอย่างสูงในช่วงปี พ.ศ. 2534-2537 ในยุคนี้จึงมีรายการสารคดีเกิดขึ้นมากมายโดยเฉพาะรายการสารคดีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จนเป็นที่มาของคำว่า "ยุคเขียวปี" (สันติธร หุตาคม, 2540) จากการสำรวจพบว่ารายการสารคดีในช่วงนี้นับร้อยรายการซึ่งมีทั้งรายการสั้นและยาว รายการสารคดีเต็มรูปแบบในยุคนี้ ได้แก่

1. รายการโลกสลัปส์ ผลิตรายการโดย บริษัท แปซิฟิค คอมมิวนิเคชั่น จำกัด
2. รายการสองโลก ผลิตรายการโดย บริษัท สองโลก (1994) จำกัด
3. รายการหลายชีวิต ผลิตรายการโดย บริษัท สองโลก (1994) จำกัด
4. รายการกระจกหกด้าน ผลิตรายการโดย บริษัท ทริลเลียน จำกัด
5. รายการชีพจรลงเท้า ผลิตรายการโดย บริษัท สตูดิโอเท็น จำกัด
6. รายการโรงเรียนของหนู ผลิตรายการโดย บริษัท จันทรรจพร โปรดักชั่น จำกัด
7. รายการทุ่งแสงตะวัน ผลิตรายการโดย บริษัท ป่าใหญ่ ครีเอชั่น จำกัด

8. รายการสู่โลกกว้าง ผลิตรายการโดย บริษัท บิลเลียน เซ็นจูรี จำกัด

จะเห็นได้ว่าในยุคนี้มีรายการสารคดีโทรทัศน์เต็มรูปแบบเกิดขึ้นมากมายอย่างไม่เคยมีมาก่อนในวงการโทรทัศน์ไทย รายการเหล่านี้ล้วนเป็นรายการสารคดีคุณภาพที่มุ่งให้สารประโยชน์แก่ผู้ชม เพราะแทบทุกรายการเคยได้รับรางวัลที่ประกันถึงความเป็นสารคดีคุณภาพ ทั้งนี้ตลอดช่วงรายการจะมีการโฆษณาน้อยมาก หรือแทบไม่มีเลย นอกจากในช่วงไตเติ้ลเปิดรายการและปิดรายการเท่านั้น ซึ่งลักษณะแบบนี้จะพบน้อยมากในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำเช่นในปัจจุบัน(อุษณา จันทราสการวงศ์,สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2542) อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน จากการสำรวจผังรายการโทรทัศน์ พบว่า บางรายการอาทิรายการสู่โลกกว้าง,รายการโรงเรียนของหนู, รายการซีพอร์ลงเท้า, รายการหลายชีวิต ได้ปิดตัวเองลงแล้วเนื่องจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในช่วงปี พ.ศ. 2539-2541

“ช่วงนี้เป็นช่วงที่ดี เพราะไทยกำลังเติบโตทางเศรษฐกิจ แล้วผู้สนับสนุนรายการก็เห็นความสำคัญของการที่จะเข้ามาอยู่ในสื่อ ทุกอย่างส่งเสริมกัน แล้วก็ไปด้วยกันได้ สารคดีจึงเติบโตขึ้นเพราะมีกลุ่มที่เห็นช่องทางตรงนี้” (นิรมล เมธีสุวกุล,สัมภาษณ์ 2 มีนาคม 2542)

3. รูปแบบการดำเนินเรื่อง

ในช่วงที่รายการสารคดีโทรทัศน์ไทยเริ่มเติบโตนี้ (ปี พ.ศ. 2533-2537) ผู้ผลิตเริ่มมีการพัฒนาทางด้านรูปแบบในการดำเนินเรื่องมากขึ้น แต่ยังคงใช้ลักษณะการบรรยายเป็นหลัก มุ่งเน้นให้ผู้ชมร่วมจินตนาการและวิเคราะห์ตามไปด้วยด้วยการให้ข้อมูลแบบเจาะลึกหลายด้าน และการนำเสนอมุมมองในมุมมองใหม่ดูแปลกตาขึ้นไปจากสารคดีในยุคก่อนหน้านี้ (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์ 21 มกราคม 2542)

จากการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มผู้ผลิตรายการนั้น พบว่ามีผู้กรอกแบบสอบถามหลายท่าน ได้ให้ข้อสรุปที่ตรงกันว่า มีรายการสารคดีเต็มรูปแบบเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีรูปแบบในการดำเนินเรื่องใหม่ๆ ซึ่งพบใน 2-3 รายการ อาทิรายการโลกสลัปส์, ทุ่งแสงตะวัน ทั้งนี้สำหรับรายการโลกสลัปส์นั้น ในมุมมองของบริษัท แปะซิฟิก เลื่อนำเสนอในแง่ของการนำพาผู้ชมให้เกิดอารมณ์ร่วมไปกับกาดำเนินเรื่อง ซึ่งแตกต่างจากรายการสารคดีอื่นๆ ที่มีมาก่อนปี พ.ศ. 2528 ที่ใช้วิธีการนำเสนอเรื่องในเชิงเล่าให้ฟัง

"แปซิฟิกไม่ใช่อาจารย์ เราไปด้วยกันกับผู้ชม แล้วไปเสาะหากัน ที่แหละที่ทำให้เราเกิดเป็นที่สนใจ ผู้ชมไม่มีปมด้อย ต่างคนต่างไม่รู้ แต่เราก็ไป research ของเรา หมายความว่าเราไปเจออะไร เราก็มาเล่าให้ฟัง โดยเอากระบวนการวิจัยเข้ามาพร้อมด้วย เมื่อก่อนมีคนทำสารคดีออกมาเหมือนมาเล่าให้ฟัง เหมือนถูกเลียคอเซอร์ มันก็เลยน่าเบื่อ ผู้ชมก็รับไม่สนิทนัก ตอนหลังผมเปลี่ยน approach ใหม่ว่า เราลองไปดูด้วยกันนะว่ามันเป็นยังไง ผู้ชมก็จะมีความรู้สึก relax ขึ้น แนวคิดของเราคือ ไปดูด้วยกันนะ" (บีบี มาลากุล ณ อยุธยา, สัมภาษณ์ 17 กุมภาพันธ์ 2542)

ในขณะที่รายการทุ่งแสงตะวันของบริษัท ปาใหญ่ ศรีเอชเอ็น จำกัด จะมีการนำเสนอโดยใช้การนำเสนอผ่านคนท้องถิ่น โดยเน้นไปที่เด็กมากกว่า

"ทุ่งแสงตะวันจะเป็นรายการสารคดีที่แปลกกว่าคนอื่น คือของคนอื่นเราจะมีเป็นชุดของสารคดีตามความสนใจของทีมงานโดยกำหนดเป็นชุด เป็นซีรีส์ แต่ทุ่งแสงตะวันตลอดทั้งปีจะมีแนวคิดเดียวคือวิถีชีวิตเด็กกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งตอนผลิตรายการก็จะมีผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องคือเด็กและชาวบ้าน นักวิชาการ เอ็นจีโอ แต่ทั้งหมดนี้เราจะค่อนข้างเน้นการนำเสนอผ่านเด็กเป็นหลัก (นิรมล เมธีสุวกุล, สัมภาษณ์ 2 มีนาคม 2542)

4. ผู้ผลิต

4.1 อุดมคติและความมุ่งหมาย

จากแนวคิดของ McQuail (Windahl et al, 1992) ที่ได้แบ่งมาตรฐานวิชาชีพของนักสื่อสารมวลชนไว้ 4 ประเภท ผู้วิจัยพบว่าในยุคนี้ ผู้ผลิตรายการสารคดีทั่วไปจะมีอุดมคติในทุกแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายของแต่ละบริษัท ดังนี้คือ

- มุ่งหวังเรตติ้ง (The pragmatics) หรือระดับค่าความนิยม
- ตอบสนองความต้องการของผู้สนับสนุนรายการ (The organization – oriented)
- ตามกระแสสังคม (The society / environment-oriented)
- มุ่งเน้นการสร้างงานให้เป็นที่ยอมรับในระดับอาชีพ (The craft-oriented)

อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ผลิตรายการสารคดีเต็มรูปแบบ อาทิ บริษัท สองโลก, บริษัท แปซิฟิค, บริษัท พาโนรามา จะเห็นได้ว่ากลุ่มนี้เป็นกลุ่มมีใจรักในการทำสารคดี เพราะถึงแม้ว่าเศรษฐกิจจะตกต่ำ แต่ก็ไม่เคยเปลี่ยนไปทำรายการประเภทอื่น กลุ่มนี้ยังคงมุ่งมั่นที่จะผลิตรายการสารคดีคุณภาพต่อไป แต่กระนั้นก็ได้มีแนวคิดในเชิงธุรกิจมากขึ้นเพื่อความอยู่รอด

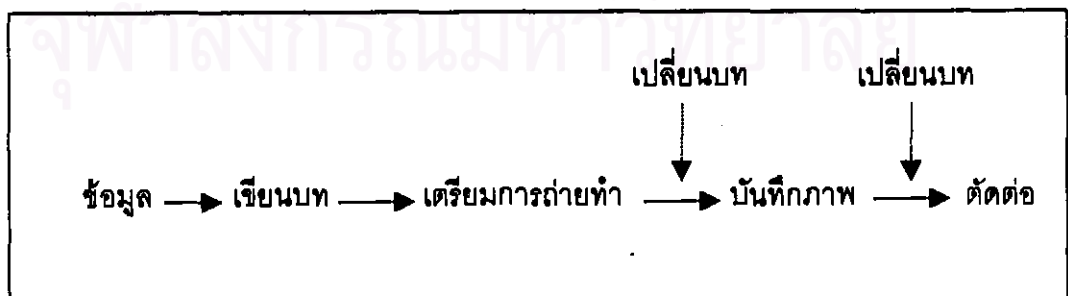
เนื่องจากผู้ผลิตสารคดีในยุคนี้เกิดขึ้นมากมาย ซึ่งล้วนแต่มีเป้าหมายขององค์กรแตกต่างกันไป แต่กลุ่มผู้ผลิตรายการสารคดีเต็มรูปแบบ ส่วนใหญ่มีเป้าหมายเพื่อมุ่งเน้นการสร้างงานให้เป็นที่ยอมรับในผลงานจากองค์กรสื่อมวลชนเพื่อนร่วมอาชีพ รวมทั้งการมีใจรักในการทำสารคดีเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว” (ชนินทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2542)

4.2 ลักษณะบุคลิกภาพขององค์กรผู้ผลิต

ในยุคนี้ เริ่มมีบริษัทขนาดกลางและขนาดใหญ่ให้ความสนใจผลิตรายการสารคดีมากขึ้นไม่ว่าจะเป็น บ.แปซิฟิค อินเทอร์เน็ตคอมมิวนิเคชั่น จำกัด บ. เจเอสแอล จำกัด บ.กันตนา จำกัด ส่งผลให้มีการจัดการเชิงธุรกิจที่เข้าสู่ระบบองค์กรมากขึ้น

4.3 กระบวนการผลิตรายการ

จากการสัมภาษณ์ผู้ผลิตรายการ และจากการพูดคุยบุคลากรในบริษัทที่ผลิตรายการสารคดีอย่างไม่เป็นทางการ ไม่ว่าจะช่างภาพ พนักงานตัดต่อ ผู้เขียนบท ฯ ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ถึงกระบวนการผลิตได้ว่า ผู้ผลิตส่วนใหญ่ใช้วิธีการเขียนบทและเตรียมการถ่ายทำล่วงหน้า จากนั้นจึงไปบันทึกภาพแล้วนำมาตัดต่อภายหลัง ซึ่งหากระหว่างการบันทึกภาพพบเหตุการณ์ที่น่าสนใจก็สามารถเปลี่ยนแปลงบทได้

แผนภาพที่ 6: กระบวนการผลิตรายการสารคดีเต็มรูปแบบ ปี พ.ศ.2532-2537

4.4 สภาพแวดล้อมภายในองค์กรผู้ผลิต

จากการศึกษา พบว่าเนื่องจากในยุคนี้เป็นช่วงที่ธุรกิจสื่อสารมวลชนมีการขยายตัว เป็นอย่างสูง จึงทำให้มีผู้สนใจศึกษาสาขาวิชานี้เป็นจำนวนมาก บริษัทผลิตรายการ สารคดีส่วนใหญ่สนใจที่จะรับสมัครคนหนุ่มสาวที่เพิ่งสำเร็จการศึกษามากกว่า เนื่องจากมีค่าแรง ที่ถูก ประกอบกับเด็กใหม่มักมีไฟ มีแรงบันดาลใจ และความคิดสร้างสรรค์มากกว่าคนรุ่นเก่า บุคลากรส่วนใหญ่ในด้านสารคดีจึงมักเป็นพนักงานที่เพิ่งจบการศึกษาอยู่ในวัยหนุ่มสาว โดยมี เป้าหมายคือการเป็นมืออาชีพในด้านนี้

“ ผมขอรับคนที่สดๆ มาแบบไม่ค่อยรู้เรื่องแต่มีความตั้งใจ และรู้แนวทางดี มันสอน ง่ายกว่า ฉะนั้นแปซิฟิกจะไม่เคยรับหรือซื้อตัวคนเก่งจากที่อื่น เพราะว่าเก่งแล้วมันสอนยาก เปลี่ยนยาก อีกอย่างคือค่าตัวก็ถูกด้วย ” (สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542)

4.5 เงื่อนไขและขีดจำกัดในการดำเนินการผลิต

ในยุคนี้นับได้ว่า รายการสารคดีโทรทัศน์ไทยมีคุณภาพดีขึ้นมาก เนื่องจากมีบริษัท ใหม่ ๆ ที่เข้ามาทำงานด้านนี้กันมากขึ้น ทำให้มีการแข่งขันที่เพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน กอปรกับ ช่องทางและโอกาสที่จะเข้ามาทำรายการประเภทนี้ได้เปิดกว้าง มีองค์กรทางธุรกิจได้ให้การ สนับสนุนการผลิตรายการสารคดีประเภทต่างๆ เพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์มากขึ้น ทำให้ผู้ผลิต สามารถผลิตรายการได้อย่างมีคุณภาพเนื่องจากมีเงินสนับสนุนที่แน่นอน และมีอิสระที่จะคิดได้ อย่างสร้างสรรค์ ตลอดจนผู้ชมก็จะได้สารประโยชน์จากรายการที่ออกไป ซึ่งท้ายที่สุดองค์กรนั้นๆ ก็ได้ชื่อเสียงและความชื่นชมในฐานะที่เป็นผู้สนับสนุนรายการดีมีประโยชน์ สิ่งเหล่านี้จึงกลายเป็น วัฏจักรที่ทั้งผู้ชม ผู้ผลิต และผู้สนับสนุนรายการสารคดีโทรทัศน์ต่างต้องพึ่งพากัน ทั้งนี้จาก การสัมภาษณ์และการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขการผลิต รายการสารคดีโทรทัศน์ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2541 ได้ดังนี้คือ

- การแข่งขันกันทางด้านคุณภาพรายการ

ในยุคนี้ สถานีโทรทัศน์อยู่ในยุคที่อาจเรียกได้ว่าเป็นยุคสงครามสื่อมวลชน เป็นช่วง เวลาที่ทุกสถานีต่างเร่งปรับปรุงคุณภาพรายการของตนให้เหนือคู่แข่งมากที่สุดโดยมีเป้าหมาย

ทางธุรกิจเป็นสิ่งสำคัญ ตลอดจนการเกิดบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ขึ้นมาเรื่อยๆ ทำให้สถานีโทรทัศน์มีทางเลือกมากขึ้น ซึ่งนอกจากจะต้องแข่งกับรายการบันเทิงประเภทต่างๆ แล้วผู้ผลิตสารคดีก็ต้องแข่งขันกับรายการสารคดีด้วยกันอีกด้วย ดังนั้นผู้ผลิตรายการสารคดีป้อนให้กับสถานีจึงจำเป็นต้องปรับปรุงหรือพัฒนาคุณภาพรายการของตนเพื่อให้สถานีและผู้สนับสนุนรายการสนใจให้มากที่สุด

- ภาวะเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวย

ในระหว่างปี พ.ศ. 2534-2537 เศรษฐกิจของประเทศไทยมีการเติบโตเป็นอย่างสูง ทำให้ผู้ผลิตสินค้าและเอเจนซี่มีงบประมาณเพื่อการประชาสัมพันธ์ภาพพจน์ขององค์กรมากขึ้น ประจวบกับเกิดกระแสอนุรักษ์ธรรมชาติกันอย่างพร้อมเพรียงทั่วประเทศ ผู้สนับสนุนรายการจึงให้ความสนใจในการสนับสนุนรายการสารคดีโดยเฉพาะรายการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น

"ในช่วงปี พ.ศ. 2531-2532 ค่าโฆษณาตกต่ำที่ต่ำกว่าบาท แต่ปัจจุบันนี้เหลือแค่ 3,000 บาท เพราะเขาขายเนื้อรายการให้กับบริษัทใหญ่ ก็ว่ากันไปปีละเท่าไร โฆษณาเขาไม่สนใจเพราะสปอตโฆษณานั้นได้เงินมาเปล่าๆ ไม่มีใครต้องการเรตติ้ง เพราะขายกันที่เนื้องานเพราะงานเสร็จก็ได้เงินแล้ว" (สันติธร หุตาคม, 18 กุมภาพันธ์ สัมภาษณ์ 2542)

"ในช่วงนั้น เศรษฐกิจเราดี พอเศรษฐกิจดีสินค้าขายได้ เจ้าของสินค้าก็ไม่คำนึงเรื่องการโฆษณาเท่าใดนัก และเริ่มมาสนใจในเรื่องภาพพจน์มากขึ้น ตรงนี้แหละดึงเขามาทำให้สังคมมากขึ้น สารคดีจึงเติบโตขึ้นก็เพราะเหตุนี้" (อำนาจ ทองสุโขติ, สัมภาษณ์ 28 มกราคม 2542)

- เหตุการณ์พฤษภาทมิฬเป็นชนวนเร่งเข้าให้ประชาชนสนใจรับรู้อาวสารมากยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ. 2535 ได้เกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬขึ้น ซึ่งถือเป็นอีกครั้งหนึ่งที่สื่อมวลชนไทยถูกปิดกั้นการให้ข่าวสารข้อมูลที่ต้องการแก่ประชาชน โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ซึ่งเป็นสื่อที่อยู่ในความควบคุมดูแลของรัฐ จนทำให้ข่าวสารที่ออกมาสู่ประชาชนนั้นถูกบิดเบือน หรือไม่อาจสรุปเป็นข้อเท็จจริงได้ เหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็นชนวนสำคัญที่ทำให้ประชาชนเริ่มที่จะหันมาสนใจข่าวสารและเรื่องราวที่เป็นประโยชน์รวมถึงรายการสารคดีมากขึ้น

- กระแสโลกที่ทำให้คนหันมาสนใจสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น ประจวบกับการเป็นช่วงปีแห่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปี พ.ศ. 2532-2534

ในปี พ.ศ. 2532-2534 เป็นปีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ รวมถึงปรากฏการณ์เอลนีโญ และ ลานีญา ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ต้องเปลี่ยนแปลงและต้องปรับตัวกันมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนทั่วโลกหันมาสนใจและใส่ใจที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลายสื่อๆ รวมทั้งโทรทัศน์ได้มีการนำเสนอถึงปัญหานี้กันอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่องค์กรหรือบริษัทที่ทำธุรกิจพลังงานอาทิ บริษัทน้ำมัน ไฟฟ้า และแร่ธาตุ อันมีส่วนที่จะต้องเกี่ยวข้องกับการทำลายทรัพยากรธรรมชาติบ้างไม่มากก็น้อยเล็งเห็นโอกาสอันนี้ที่จะส่งเสริมและแก้ไขภาพพจน์ของบริษัทจึงได้ทุ่มเทงบประมาณทางสื่อโทรทัศน์โดยเฉพาะรายการสารคดี

• การแข่งขันที่สูงทำให้มีการผลิตรายการสารคดีออกมาจวนล้นตลาด ทำให้คุณภาพในการผลิตลดลง ส่งผลให้ผู้ชมเกิดภาพลบต่อสารคดีในระยะต่อมา

จะเห็นได้ว่าในช่วงนี้มีรายการสารคดีออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์มากขึ้นเป็นทวีคูณ นั่นคือผู้ชมมีทางเลือกที่หลากหลายขึ้นในการชมโทรทัศน์ แต่ในทางกลับกันรายการสารคดีที่ออกอากาศเป็นจำนวนมากนั้น กว่า 70 % เป็นรายการที่มุ่งโฆษณาประชาสัมพันธ์หน่วยงานเป็นหลักและมีเพียงไม่กี่รายการ ไม่ก็ตอนที่มิคุณภาพและน่าสนใจติดตามจริงๆ ทำให้สารคดีที่มีอยู่ในรายการโทรทัศน์นั้นเป็นเสมือนขยะข้อมูลที่ไม่ได้มีการจัดเก็บอย่างมีคุณภาพ การนำเสนอในหลายๆ รายการจึงมีลักษณะที่ซ้ำซาก น่าเบื่อ ดังนั้นเมื่อมีรายการประเภทนี้มากขึ้นๆ ผู้ชมจึงติดภาพกับรายการสารคดีที่ไม่มีคุณภาพ จนทำให้หันเหความสนใจไปชมรายการประเภทอื่นๆ ซึ่งมีการปรับปรุงเทคนิคการนำเสนอที่ดีขึ้นมาก อาทิรายการละครและเกมโชว์

“คนเริ่มเบื่อสารคดี เพราะทุกหน่วยงานต่างก็ทุ่มเทงบประมาณเพื่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์หน่วยงานของตนกันเต็มไปหมด คือพูดแต่งงานของตัวเอง ไม่ได้พูดถึงสาระประโยชน์ที่ผู้ชมจะได้รับ บางบริษัทมองเพียงแค่ว่าใช้งบประมาณหมดไปวันหนึ่งๆ ไม่ได้มองถึงผู้บริโภค” (ชนินทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2542)

3. ช่วงตกต่ำของรายการสารคดีเต็มรูปแบบ (ปี พ.ศ.2537-2541)

ในปี พ.ศ. 2537 บริษัท พาโนรามา ดีออกคิวเมนทารี จำกัด ได้ถือกำเนิดขึ้นมาจากการรวมตัวของคนที่อยู่ในวงการสารคดี ทีมงานโลกสลัปส์เก่า โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะผลิตงานสารคดีคุณภาพออกสู่ตลาดโลกให้เทียบเท่ากับระบบสากล โดยมีจุดยืนหลักในการพัฒนาสาร

คดีฝีมือคนไทยให้ขึ้นสู่ระดับสากล ไม่ว่าจะเป็นทางด้านแนวความคิด เทคนิค แนวทางการนำเสนอ มุมมองในการนำเสนอภาพ

"ผมอยากให้ชาวต่างชาติมารับรู้ในฝีมือคนไทยบ้าง อย่างน้อยในปัจจุบันนี้ คนตะวันตกยอมรับฝีมือของเอ็นเอชเคของญี่ปุ่น เราก็อยากให้เขามายอมรับฝีมือของคนไทยให้ไปอยู่ในระดับนั้นบ้าง" (ชินนทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2542)

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 บริษัทมีผลงานมากมายและได้รับรางวัลต่างๆ เช่นรายการจุดประกาย รายการวิทยาศาสตร์สำหรับเด็ก ภูมิปัญญาไทย และโลกสีน้ำเงิน ฯ

"ในวงการสารคดีปัจจุบันนี้ก็เหลือแต่พาโนรามา ถ้าพูดถึงสารคดีเขาก็จะเอ่ยชื่อพาโนรามา แปะซิกฟิกหายไปแล้ว ในวงการเขาจะไม่รับรองคุณภาพแปซิฟิกแล้ว เพราะรู้ว่าคนทำสารคดี คือ ชินนทร์ ชมะโชติ ส่วนตัวผม อาจเรียกได้ว่า เป็นต้นคิด ระหว่างชินนทร์กับผมเรียกว่าเป็นคู่หูกัน แต่ว่าฝีมือจริงๆก็อยู่ที่เขา เพราะว่าเขาเป็นผู้ควบคุมการผลิต ผมเป็นคนคิดทางานทำ คิดไปเรื่อยๆ แล้วก็อาศัยประสบการณ์ ให้ผมไปนั่งตัดต่อ เขียนบทเอง ไม่มีปัญหาผมทำได้ แต่ว่าจะไปนั่งกำกับภาพให้มันซึ่งเท่าชินนทร์คงไม่ได้ เพราะว่าผมต้องทำหลายอย่าง" (สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542)

ต่อมาในปี พ.ศ.2539 สถานีโทรทัศน์เสรีหรือไอทีวีได้กำเนิดขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมรายการข่าวสารสาระ และดำเนินการอย่างเสรี ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของบุคคลหรือกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด อันเป็นผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ในปี พ.ศ.2535 โดยมีข้อสัญญาของสถานีต่อรัฐบาลว่า จะจัดรายการโดยมีอัตราส่วนระหว่างข่าวสารสาระ 70 % และบันเทิง 30 % กระนั้นก็ดี สถานีโทรทัศน์ไอทีวีจุดขายที่ค่อนข้างเน้นรายการข่าวและการวิเคราะห์ข่าวมากกว่ารายการสารคดี รายการสารคดีของไอทีวีส่วนใหญ่จึงเน้นการวิเคราะห์ข่าวหรือสถานการณ์ปัจจุบัน, รายการสารคดีจากต่างประเทศ, รวมถึงรายการสารคดีที่เคยออกอากาศมาแล้วทางสถานีโทรทัศน์ช่องอื่นๆ อาทิ รายการ "สวัสดิ์เมืองไทย" โดยจะไม่เน้นการผลิตรายการสารคดีเอง

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2540-2541 วงการสารคดีโทรทัศน์ไทยก็เข้าสู่ยุคตกต่ำ อันเป็นผลสืบเนื่องจากวิกฤติเศรษฐกิจ ทำให้รายการสารคดีคุณภาพหลายๆ รายการต้องปิดตัวเองลง

เนื่องจากผู้สนับสนุนทางการเงิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสถาบันการเงินได้รับผลกระทบอย่างหนัก บางแห่งต้องปิดตัวเองตามคำสั่งรัฐบาล หลายแห่งที่ดำรงอยู่ได้ก็สั่งตัดงบประมาณสนับสนุนในด้านนี้ลงไปเกินกว่าครึ่ง หรือไม่มีนโยบายสนับสนุนอีกต่อไปจนกว่าเศรษฐกิจจะดีขึ้น เช่น รายการสู่โลกกว้าง รายการหลายชีวิต รายการโรงเรียนของหนู ฯ

แม้กระทั่งองค์กรผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ บริษัทแปซิฟิก อินเทอร์เน็ตคอมมิวนิเคชั่น จำกัด ที่เคยมีผลงานโดดเด่นทางด้านรายการสารคดีก็ต้องยุบรายการไปหลายรายการ จนในปัจจุบันบริษัทได้เปลี่ยนนโยบายไปส่งเสริมธุรกิจอื่นๆ ในกลุ่มเครือข่ายแทน เช่น นิตยสารดิฉัน , รายการวิทยุ จส.100 และลดบทบาททางด้านการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ลงไป ตลอดจนมีการประกาศใช้นโยบายปลด-ลดพนักงาน บางบริษัทหาทางออกด้วยการใช้สต็อกภาพเก่านำมาตัดต่อใหม่เพื่อหลีกเลี่ยงค่าใช้จ่ายในการบันทึกเทปรายการ ในขณะที่ รายการสู่โลกกว้าง และ รายการหลายชีวิตต้องงดออกอากาศชั่วคราวในปลายปี พ.ศ. 2541

"พอมมีปัญหาเรื่องเงินหนักๆ ครึ่งชั่วโมงก็ทำไม่ได้แล้ว เพราะมันต้องใช้เงินมาก และจะต้องเดินทางไปถ่ายทำไกลๆ หรือไปถ่ายหลายครั้ง เขาก็จะบอกว่าทำเรื่องอะไรที่ถ่ายครั้งเดียวจบได้ไหม ยิ่งไปกว่านั้นอีก ขอให้ลดเวลาลงไป เวลาในการทำงานจาก 3 เดือน 5 เดือนก็อาจจะเหลือแค่ 1 เดือน ทำให้ต้องถ่ายทำใกล้กรุงเทพฯ มากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นคือการลดเวลาออกอากาศลงจากครึ่งชั่วโมงต่อสัปดาห์ เหลือ 5 นาทีทุกวัน เป็นการขอย่อยรายการออกเป็นตอนๆ แต่ทั้งอาทิตย์คือประเด็นเดียวกัน ด้วยจำนวนเงินสนับสนุนที่ลดลงไปเป็นจำนวนมาก จึงต้องหันมาใช้ภาพสต็อกมากขึ้น" (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, 2541)

จากการที่สถานการณ์ของธุรกิจการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์เริ่มแย่ลง อันเนื่องมาจากตลาดในเมืองไทยนั้นไม่สามารถเติบโตได้เท่าที่ควร นโยบายของสถานีโทรทัศน์แต่ละช่องได้หันไปหนุนรายการเชิงธุรกิจที่ทำรายได้ให้กับสถานี และลดเวลาเช่าที่จะให้แก่ผู้ผลิตรายการสารคดีลง ในยุคนี้ผู้ผลิตรายการสารคดีไทยหลายรายจึงได้พยายามหาตลาดอื่นๆ เพื่อการทดแทนการขาดทุนจากตลาดในประเทศ โดยเริ่มที่จะผลักดันสารคดีไทยไปสู่ตลาดโลกมากขึ้น เช่น บริษัทพานoramามีโครงการร่วมทุนกับบริษัทสารคดีประเทศจีน ญี่ปุ่น และเกาหลีในการผลิตรายการสารคดีพิเศษและจัดจำหน่ายร่วมกัน และเจรจาให้ผู้จัดจำหน่ายของญี่ปุ่นสองรายเป็นผู้แทนจำหน่ายสารคดีในตลาดเอเชีย ในขณะที่บริษัท บิลเลียน เซ็นจูรี่ ผู้ผลิตสารคดี"สู่โลกกว้าง" ก็ได้

บริษัทเอเชียฟิล์ม ดิสทริบิวเตอร์ จำกัด จากประเทศออสเตรเลีย เป็นพันธมิตรในการจัดจำหน่ายสารคดีในตลาดเอเชียให้

จะเห็นได้ว่ายุคสารคดีไม่ได้ยืนยาวนัก พอเริ่มจะกระเตื้องขึ้นได้ไม่กี่ปี ก็ต้องมาพบกับยุควิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้สารคดีเข้าสู่ยุคตกต่ำอีก เพราะไม่มีเงินสนับสนุนในตลาด จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ผู้ผลิตรายการสารคดีต้องอาศัยงบประมาณเหลือจากงบโฆษณา โดยเฉพาะงบประชาสัมพันธ์เรื่องภาพพจน์ ซึ่งไม่เน้นในเรื่องจำนวนคนดู แต่มุ่งให้สังคมชื่นชมยอมรับว่าบริษัทเสียสละเพื่อสังคมในการสนับสนุนสารคดีที่มีประโยชน์ แต่พอเริ่มเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจตกต่ำ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นไป งบประมาณประชาสัมพันธ์จึงต้องถูกตัดทิ้งไปโดยปริยาย บริษัทผู้ผลิตรายการสารคดีจึงไม่สามารถอยู่ได้

"ในยุคที่เศรษฐกิจเป็นอย่างนี้ งบประมาณประชาสัมพันธ์ตัดทิ้งไปเลย เพราะงบโฆษณายังตัดทิ้งเลย ละครและเกมสโชว์เท่านั้นที่จะอยู่ได้ เพราะฉะนั้นสารคดีก็จะเหลือแต่สารคดีประเภทเชียร์หน่วยงาน จะเห็นว่าสารคดีการไฟฟ้าฝ่ายผลิต แบบนี้ไม่ใช่สารคดี นี่เป็นงานโฆษณาประชาสัมพันธ์อีกรูปแบบหนึ่ง พวกเราก็ถึงยุคตกต่ำสุดในเชิงวิถีชีวิต คุณภาพยังอยู่ในตัวแต่ไม่มีที่แสดงออก"(สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542)

บทวิเคราะห์พัฒนาการยุคตกต่ำของรายการสารคดีเต็มรูปแบบ

1. เนื้อหา

จากการสัมภาษณ์และการใช้แบบสอบถามกับกลุ่มผู้ผลิตสารคดี กลุ่มตัวอย่างหลายท่านได้ให้ความเห็นที่ตรงกันว่า เมื่อเนื้อหาแบบเดิมๆ ที่มุ่งเน้นทางด้านการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมรวมถึงศิลปวัฒนธรรมเริ่มถูกนำเสนอบ่อยครั้งๆ ไม่ว่าจะซ้ำในรายการเดียวหรือซ้ำในหลายรายการ ทำให้ผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยต้องเริ่มแสวงหาเนื้อหาใหม่ที่คาดว่าจะเป็นที่น่าสนใจของผู้ชมโดยผลิตรายการตามกระแสความสนใจของผู้ชม รวมถึงรายการสารคดีเฉลิมพระเกียรติฯ โดยแนวทางการนำเสนอเนื้อหาใหม่ๆ นั้น ผู้ผลิตสารคดีเริ่มมุ่งไปที่ประเด็นเล็กแต่ให้ข้อมูลแบบเจาะลึกมากขึ้น

"ในเนื้อหาของแปซิฟิกมันกว้างกระจัดกระจาย แต่พานoramาจะเริ่มจากประเด็นเล็กๆ แล้วขยายลงในแนวลึก เริ่มทำสารคดีที่มีคนมาเกี่ยวข้องมากขึ้น อย่างเช่นเรื่องความข้างที่ต่างประเทศสนใจมาก... คือเมื่อก่อนเราทำเรื่องใหญ่ๆ เพราะปลอดภัยกว่าการทำเรื่องเล็กๆ มันต้องการรายละเอียดมากขึ้น ลึกขึ้น" (ขนิษฐ์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2542)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหาของสารคดีโดยทั่วไป ในยุคนี้มุ่งนำเสนอในเรื่องที่อยู่ในความสนใจของประชาชน ในเรื่องต่อไปนี้ คือ

- วิถีชีวิตของประชาชน โดยเน้นในเรื่องภูมิปัญญาไทย เช่น รายการภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิถีชาวบ้านฯ
- เรื่องของพฤษชาติและสัตว์ เช่น โลกสลัปส์ ชุด นกเงือก ตำนานช้างไทย ภาพแรกในชีวิตฯ
- ผลของการสืบสวน สอบสวนในรูปแบบของสารคดีเชิงข่าว เช่น รายการตามล่าหาความจริง เจาะลึกเรื่องจริง ฯ
- การวิพากษ์วิจารณ์และการโต้ตอบ เช่น รายการเผชิญหน้าสภาวะแวดล้อม ถนนสายที่ 5 ฯ
- รายการสารคดีการเกษตร เช่น ดินดำน้ำชุ่ม ฯ
- สารคดีเฉลิมพระเกียรติ เช่น รายการ จากดวงใจพสกนิกร ด้วยพระบารมี หยาดน้ำพระทัย ฯ

2. ปริมาณ

อันเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจถดถอยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา รายการสารคดีมีปริมาณลดลงอย่างรวดเร็ว (ดูตารางที่ 1 ประกอบ) จาก 13 รายการในปี พ.ศ. 2540 เหลือเพียง 9 รายการในปี พ.ศ. 2541 ปัญหาหลักคือการขาดผู้สนับสนุนงบประมาณในการผลิตและการเช่าเวลา โดยเฉพาะรายการสารคดีเต็มรูปแบบ ทั้งนี้ในยุคนี้มีรายการที่ได้รับความนิยมจากประชาชนเป็นอย่างสูง ดังนี้

1. รายการโลกสีน้ำเงิน ผลิตรายการโดย บริษัท พานoramา ด็อคคิวเมนทารี จำกัด
2. รายการส่องโลก ผลิตรายการโดย บริษัท ส่องโลก (1994) จำกัด
3. รายการหลายชีวิต ผลิตรายการโดย บริษัท ส่องโลก (1994) จำกัด
4. รายการกระจกหกด้าน ผลิตรายการโดย บริษัท ทริลเลียน จำกัด

5. รายการสวัสดิ์เมืองไทย ผลิตรายการโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
6. รายการเที่ยวเมืองไทย ไม่ไปไม่รู้ ผลิตรายการโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
7. รายการโรงเรียนของหนู ผลิตรายการโดย บริษัท จันทร์ขจร โปรดักชั่น จำกัด
8. รายการทุ่งแสงตะวัน ผลิตรายการโดย บริษัท ป่าใหญ่ ครีเอชั่น จำกัด
9. รายการสุโลกกว้าง ผลิตรายการโดย บริษัท บิลเลียน เซ็นจูรี จำกัด

จะเห็นได้ว่า ทั้ง 9 รายการเป็นรายการที่มีมายาวนาน รวมถึงกลุ่มผู้ผลิตที่เหลืออยู่ยังคงเป็นกลุ่มเดิมจากเมื่อยุคบุกเบิก (ปี พ.ศ.2530) ไม่ว่าจะเป็น บ. พาโนรามา ฯ หรือ บ. ป่าใหญ่ ที่แตกตัวออกมาจากแปซิฟิค หรือ บ.สองโลก และบ. ทริลเลียนส์ อย่างไรก็ตาม รายการหลายชีวิต, รายการโรงเรียนของหนู, รายการสุโลกกว้าง ที่ออกอากาศมานานหลายปีได้ปิดตัวเองลงไปแล้วในปลายปี พ.ศ. 2541 ในขณะที่รายการสวัสดิ์เมืองไทย, รายการเที่ยวเมืองไทยไม่ไปไม่รู้ ที่มีผู้สนับสนุนรายการหลักคือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เปลี่ยนไปผลิตรายการอื่นที่ยังคงมีเนื้อหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแทน

3. รูปแบบการดำเนินเรื่อง

จากการศึกษา และการติดตามชมรายการในช่วงปี พ.ศ.2541 ผู้วิจัยพบว่ารายการสารคดีส่วนใหญ่ยังคงใช้เทคนิคการบรรยายโดยให้ผู้ชมร่วมวิเคราะห์ตามไปด้วยโดยเป็นการให้ข้อมูลแบบเจาะลึกหลายด้านมากขึ้น แต่ในด้านเทคนิคการเล่าเรื่องไม่เปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก ทั้งนี้พัฒนาการด้านการดำเนินเรื่องจึงหยุดนิ่งมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมานับตั้งแต่โลกสลัปส์ได้หยุดออกอากาศ

“ยุคปลายของแปซิฟิค คือ ยุคโลกสลัปส์จบลง งานของพาโนรามาก็ไม่ต่างอะไรกับงานโลกสลัปส์ แต่เขาก็จะมีอุปกรณ์เครื่องมือที่แพงขึ้นหน่อย มีเลนส์ มีไฮโดรลิก มีความอึดที่จะทำงานเพราะเขายังพอมีทุน แต่ตอนนี้ไม่มีแล้วครับ ผมมือยังมีอยู่ ตอนนี้ทุนก็ไม่มีก็ต้องหันไปหาประมูลงานเล็กๆน้อยๆ เพราะฉะนั้นตอบคำถามนี้ก็ตอบได้ง่ายๆว่า ไม่พัฒนาไปจากเดิม เราไปหยุดกันตอนปี 2538 – 2539 พร้อมกับวิกฤติเศรษฐกิจ ” (สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542)

4. ผู้ผลิต

4.1 อุดมคติและความมุ่งหมาย

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ผลิตรายการสารคดี พบว่า ผู้ผลิตรายการสารคดีที่ยังคงเหลืออยู่ในยุคนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มีใจรักในอาชีพนี้จริงๆ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจที่ถดถอยทำให้ต้องถูกตัดงบประมาณการผลิตลงไป แต่ผู้ผลิตยังต้องการทำงานสารคดีให้ได้คุณภาพ นั่นคือผู้ผลิตต้องทุ่มเทให้กับงานทั้งแรงใจ และร่างกายกว่าอดีตมากขึ้น เพราะหากไม่มีใจรักในการทำสารคดีแล้ว ก็คงเปลี่ยนไปทำรายการประเภทอื่นที่ให้ผลตอบแทนที่มากกว่า (สรพสิริ วิจัยศิริ, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2542) ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าเป้าหมายขององค์กรผู้ผลิตสารคดีในยุคนี้คือความสำเร็จในวิชาชีพจากการยอมรับจากสถาบันสื่อมวลชน และมุ่งมั่นที่จะสร้างผลงานให้ได้มาตรฐานเทียบเท่ารายการสากล ในขณะที่เดียวกันก็มีเป้าหมายแฝงคือเป้าหมายทางธุรกิจเพื่อให้สามารถประคองตัวให้อยู่รอดท่ามกลางสภาวะการแข่งขันในสงครามสื่อมวลชนในปัจจุบัน

4.2 ลักษณะบุคลิกภาพขององค์กรผู้ผลิต

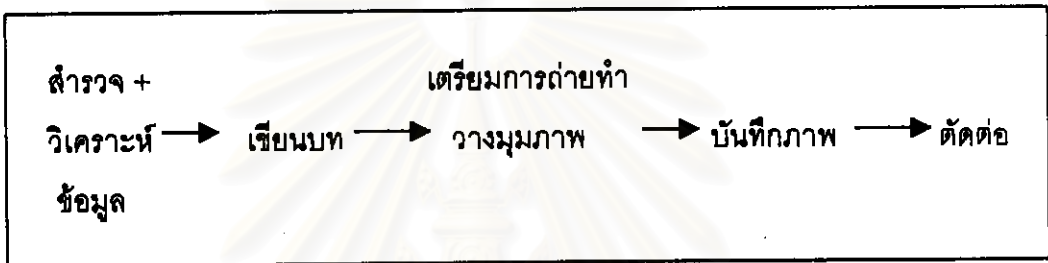
จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ผลิตรายการสารคดี พบว่า กลุ่มผู้ผลิตสารคดีเต็มรูปแบบในยุคนี้ส่วนใหญ่มีพัฒนาการการเรียนรู้กระบวนการผลิตรายการสารคดีมาโดยตลอดนับตั้งแต่ยุคบุกเบิกเป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นชินนิตร์ ชมะโชติ, นิรมล เมธีสุวรรณกุล, โจทย์ บางจาก, สุชาติ มณีวงศ์ฯ ลักษณะของผู้ผลิตในยุคนี้จึงเป็นพวกที่ไต่เต้ามาจากประสบการณ์และการคร่ำหวอดอยู่ในวงการมานานับ 10 ปี ตั้งแต่ช่วงบุกเบิกริเริ่มการทำสารคดีเต็มรูปแบบ จนกระทั่งยุคที่เริ่มเติบโตขึ้นมีคู่แข่งมากมาย จวบจนปัจจุบันที่นับได้ว่าเป็นยุคตกต่ำที่สุดของรายการสารคดีโทรทัศน์ ในขณะที่บางบริษัทมีการพัฒนาทางด้านการจัดการในรูปแบบขององค์กรที่ทันสมัยขึ้นเช่นบริษัท พาโนรามา มีการนำระบบอินเตอร์เน็ตมาใช้ในการทำงาน, การอบรมภาษาอังกฤษในแก่พนักงาน เพื่อให้เท่าทันต่อกระแสโลกาภิวัตน์ (ชินนิตร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2542)

4.3 กระบวนการผลิตรายการ

จากการศึกษา พบว่า ในยุคนี้ รายการสารคดีโดยเฉพาะสารคดีเต็มรูปแบบ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นรายการขนาดยาว 20 นาทีที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเวลาการนำเสนอโดยมีการปรับเวลาในการนำเสนอให้สั้นลงจากรายการ 30-60 นาที เหลือเพียง 1-5 นาที เช่นรายการสารคดีโลกสีน้ำเงิน จากที่เคยออกอากาศทางช่อง 9 ทุกวันพุธ ประมาณ 30 นาที เมื่อเศรษฐกิจไม่ดี

จากการเป็นสารคดียาวจึงต้องถูกกระจายเวลา เป็นวันละ 5 นาที ออกอากาศทุกวันจันทร์ถึงวันศุกร์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในส่วนของการผลิตรายการสารคดี โดยเฉพาะรายการสารคดีเต็มรูปแบบ ผู้วิจัย พบว่าในยุคนี้ผู้ผลิตจะค่อนข้างพิถีพิถันในขั้นเตรียมการผลิตมากเป็นพิเศษ อาจเนื่องจากปัจจัยงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงต้องมีการวางแผนการผลิตให้รัดกุมและประหยัดค่าใช้จ่ายให้มากที่สุด

แผนภาพที่ 7 : กระบวนการผลิตรายการสารคดีเต็มรูปแบบ ปี พ.ศ.2537-2541

ทั้งนี้กระบวนการผลิตรายการสารคดีเต็มรูปแบบที่มีคุณภาพ จะมีการวิเคราะห์ข้อมูล และสำรวจสถานที่จริงก่อนแล้วจึงนำมาเขียนบท เนื่องจากในยุคนี้ผู้ชมมีการศึกษาที่ดีขึ้น ฉะนั้นแหล่งข้อมูลจึงจำเป็นต้องเป็นที่เชื่อถือได้ จากนั้นจึงมีการเตรียมการในส่วนของมุมภาพ(เป็นการเตรียมการเพื่อกำกับภาพไม่ใช่เป็นการสร้างภาพหรือภาษาโทรทัศน์ว่า SET ถ่าย หรือ Make ภาพขึ้นมา)

"พวกสร้างภาพขึ้นมาถือได้ว่าโกหกประชาชน คือสารคดีประเภทจับตาสัตว์ป่า แกว่งแล้วก็มาถ่าย เขาสัตว์เลี้ยงมาปล่อย เขาช้างเลี้ยงมาตองา สร้างละครขึ้นมาแล้วมาบอกว่า เป็นสารคดี " (สันติธร หุตาคม, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2542)

ทั้งนี้การเตรียมการในส่วนของมุมภาพก่อนที่จะบันทึกภาพนี้ช่วยให้การวางแผนการเดินทางเป็นไปอย่างรัดกุม ประหยัดทั้งเวลาและค่าใช้จ่ายมากที่สุด (ชินินทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2542)

4.4 สภาพแวดล้อมภายในองค์กรผู้ผลิต

เนื่องด้วยภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ จึงทำให้บริษัทผู้ผลิตสารคดีโทรทัศน์หลายรายการจำเป็นต้องปิดตัวเอง หรือไม่ก็ปลดพนักงาน ลดเงินเดือน ทำให้บุคลากรโดยส่วนใหญ่ขาดความมั่นใจในความมั่นคงขององค์กร ส่งผลให้ทำงานไม่เต็มที่ นอกจากนี้บางแห่งเมื่อปลดพนักงานออกและมีนโยบายไม่รับพนักงานเพิ่ม คนที่เหลืออยู่ต้องทำงานแทนคนที่ออกไป ดังนั้นปริมาณงานจึงเพิ่มขึ้นในขณะที่กำลังการผลิตลดลง พนักงานที่เหลืออยู่จึงขาดขวัญและกำลังใจในการทำงาน ประกอบกับค่าใช้จ่ายในการผลิตที่ต้องลดลงทำให้ไม่สามารถทุ่มเทการทำงานได้อย่างเต็มที่ ส่งผลให้งานสารคดีในยุคนี้ลดความพิถีพิถันลงไป (อุษณา จันทราสกาวงศ์, สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2542)

4.5 เงื่อนไขและขีดจำกัดในการดำเนินการผลิต

- การแข่งขันที่มากขึ้น

เมื่อมีการแข่งขันกันผลิตมากขึ้น แต่คุณภาพไม่มีการพัฒนา เปลี่ยนแปลงรูปแบบให้น่าสนใจเท่าที่ควร ในขณะที่รายการประเภทอื่น อาทิ ละคร เกมโชว์ฯ ได้มีการเปลี่ยนแปลงที่ดึงดูดใจกว่า(เดช พูลศิริ, สัมภาษณ์ 19 กุมภาพันธ์ 2542 และอุฬาร เนื่องจำนงค์, สัมภาษณ์ 16 มีนาคม 2542) ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการต้องตามใจลูกค้าหรือผู้สนับสนุนรายการที่มักมีการตรวจแก้บท หรือตัวรายการ อันทำให้ประเด็นเรื่องต้องเสียไปหรือขาดความน่าสนใจ ปัญหานี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับรายการสารคดีส่งเสริมภาพลักษณ์ต่างๆ (สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2542) ในยุคนี้อัตราการเติบโตของรายการสารคดีโทรทัศน์จึงเริ่มชะลอตัวลง ประจวบกับเมื่อต้องมาพบกับภาวะเศรษฐกิจถดถอย รายการสารคดีโทรทัศน์จึงเป็นรายการประเภทแรกที่ต้องปิดตัวเองลงไปก่อนรายการโทรทัศน์ประเภทอื่นๆ

- ภาวะเศรษฐกิจถดถอย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากผังรายการโทรทัศน์ในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ผู้สนับสนุนรายการสารคดีสามารถให้งบประมาณในการผลิตได้เป็นเวลายาวๆ เช่นรายการโลกสลบสี หรือโลกสีน้ำเงิน ซึ่งจะมีความยาวประมาณ 30 นาทีทุกสัปดาห์ โดยเปิดกว้างในการเลือกประเด็นเรื่อง (สันติธร หุตาคม, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2542 และ ชรินทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2542) แต่เมื่อมีปัญหาเศรษฐกิจ เนื้อหา ก็ควรจะต้องมีความทันสมัยมากขึ้น โลกส่วนตัวมากขึ้น เช่นอินเทอร์เน็ต เรื่องของคน ๆ เพราะเรื่องวัฒนธรรมดูเหมือนจะเป็นเรื่องไกลตัวไปเสียแล้วในยุคนี้ (ภรณ์ เจตสมมา, สัมภาษณ์ 2 มีนาคม 2542) อย่างไรก็ตามเมื่อ

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ รายการครึ่งชั่วโมงทำให้ผู้ผลิตแบกภาระหนักมาก ทั้งค่าซื้อเวลาออกอากาศ และค่าผลิตรายการ เนื่องจากไม่มีผู้สนับสนุนรายการจำนวนมากเหมือนอดีต

จากสภาพที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งสนับสนุนความคิดของผู้วิจัยว่า สารคดีนั้นอิงกับเศรษฐกิจจริงๆ เนื่องจากงบประมาณการผลิตรายการสารคดีคือเงินในส่วนของการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมภาพพจน์ ซึ่งมีความสำคัญน้อยกว่าการโฆษณา นั่นคือ งบประมาณประชาสัมพันธ์จึงเป็นส่วนที่เหลือจากโฆษณา ดังนั้นเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอย งบประมาณสนับสนุนรายการสารคดีที่มุ่งนำเสนอสาระความรู้โดยไม่สามารถแฝงโฆษณาได้ จึงต้องถูกตัดเป็นรายการแรกด้วยเช่นกัน

- ทีมการตลาดไม่แข็งแกร่ง

ในยุคที่เศรษฐกิจเฟื่องฟู เกิดบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์มากขึ้น โดยเฉพาะบริษัทเล็กอันเกิดจากการรวมตัวของบุคคลากรไม่กี่คน ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นผู้ผลิตมากกว่าที่จะเป็นนักการบริหาร-นักการตลาด ซึ่งเล็งเห็นโอกาสที่จะทำสารคดีได้แต่เพียงอย่างเดียว โดยขาดการคาดการณ์, การเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและการแข่งขันที่เป็นหลักสำคัญของการตลาด ด้วยเหตุนี้เมื่อเศรษฐกิจถดถอย บริษัทผู้ผลิตรายการสารคดีที่เกิดขึ้นโดยขาดความพร้อมทางด้านการตลาดจึงต้องปิดตัวเองลง (อุฬาร เนื่องจำนงค์, สัมภาษณ์ 16 มีนาคม 2542)

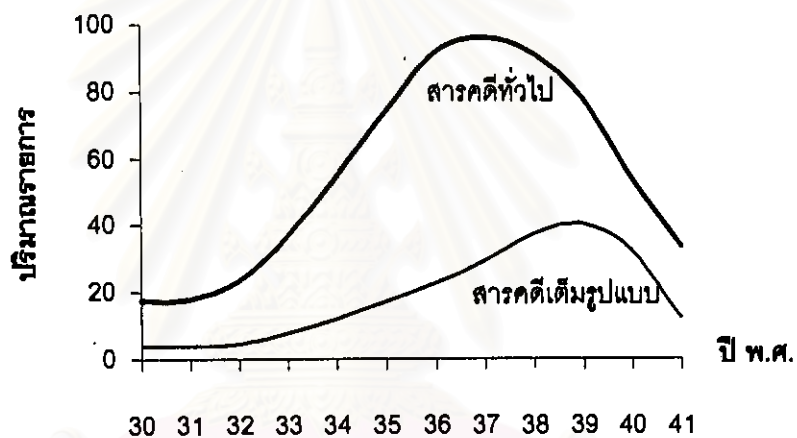
บทสรุปของพัฒนาการรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยจากปี พ.ศ. 2530-2541

โดยสรุป จากการศึกษาพัฒนาการของรายการสารคดีโทรทัศน์ในด้านต่างๆ นั้นผู้วิจัยพบว่า

1. ด้านเนื้อหา รายการสารคดีโทรทัศน์ไทยมีรากฐานการพัฒนาจากรายการท่องเที่ยวและเรื่องราวทั่วไป มุ่งเน้นการนำเสนอข้อมูลเป็นหลัก โดยขาดการคำนึงถึงอารมณ์ของภาพ ในขณะที่ระยะต่อมา (ปีพ.ศ.2534-2537) ยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟู สารคดีเริ่มเติบโตและมีเนื้อหาหลากหลายประเภทมากขึ้น แต่โดยส่วนใหญ่จะมุ่งนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นปีแห่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและกระแสดูความสนใจของผู้ชมที่มีต่อวิกฤติการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างใกล้ชิดตัวมากขึ้น รวมถึงการรณรงค์เรื่องโรคเอดส์

จวบจนยุคปัจจุบันที่อยู่ในระหว่างแสวงหาแนวทางใหม่ในการนำเสนอเนื้อหา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคน, ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นเรื่องใกล้ตัวมนุษย์ โดยมุ่งเจาะลึกเนื้อหาในหลากหลายมุมมองมากขึ้น

2. **ด้านปริมาณ** จะเห็นได้ว่า ตลอดช่วง 10 ปีที่ผ่านมา รายการสารคดีโทรทัศน์ไทย โดยเฉพาะสารคดีเต็มรูปแบบที่มีคุณภาพจริงๆ นั้นมีน้อยมากจนนับรายการได้ โดยผู้วิจัยได้สรุปเป็นกราฟเพื่อเปรียบเทียบปริมาณรายการของรายการสารคดีทั่วไปกับสารคดีเต็มรูปแบบ ดังนี้

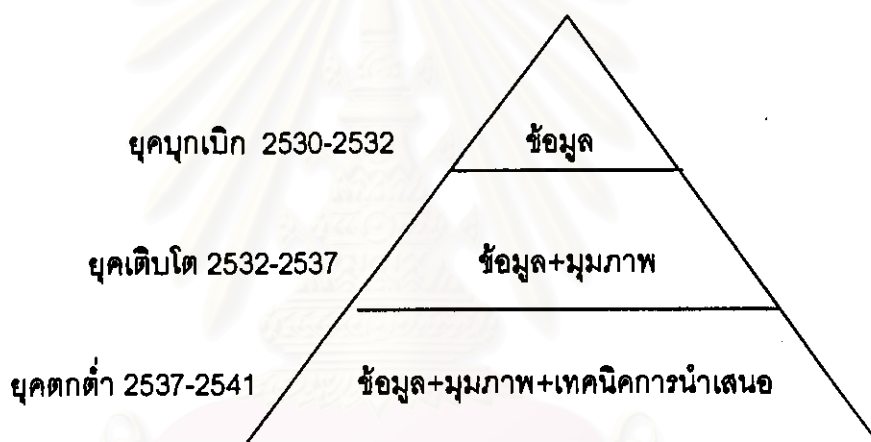
ข้อมูลจากผังรายการสารคดีโทรทัศน์ทั้ง 5 สถานี ในช่วงปี พ.ศ.2530-2541
และคอลัมน์ "เมนูทีวี" หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ

แผนภาพที่ 8 : กราฟเปรียบเทียบปริมาณรายการสารคดีทั่วไปกับรายการสารคดีเต็มรูปแบบ
ปี พ.ศ.2530 -2541

อาจกล่าวได้ว่ารายการสารคดีโทรทัศน์นั้นเป็นเสมือนสินค้าและบริการชนิดหนึ่ง ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามวัฏจักรของผลิตภัณฑ์ (PRODUCT LIFE CYCLE) เช่นกัน ดังจะเห็นว่าตลอดทศวรรษที่ผ่านมา รายการสารคดีโทรทัศน์เต็มรูปแบบมีพัฒนาการทางด้านปริมาณที่เริ่มจากเพียง 3-4 รายการในปี พ.ศ. 2530 ช่วงเติบโตที่มีจำนวนรายการนับ 100 รายการ ควบคู่ไปกับภาวะเศรษฐกิจและธุรกิจสื่อสารมวลชนที่กำลังขยายตัวในช่วงปี พ.ศ.2534-2537 จวบจนเข้า

สู่ยุคภาวะเศรษฐกิจถดถอย ที่ส่งผลให้ปริมาณรายการสารคดีลดลงจนเหลือเพียง 5-6 รายการในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าการเติบโตของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา นั้นขึ้นอยู่กับกระแสเศรษฐกิจเป็นหลัก

3. ด้านรูปแบบการดำเนินเรื่อง จากการศึกษา พบว่า วงการสารคดีโทรทัศน์ไทย โดยทั่วไปไม่มีการพัฒนาในส่วนนี้มากนัก สำหรับรายการสารคดีเต็มรูปแบบได้มีการพัฒนารูปแบบการดำเนินเรื่องอยู่ตลอดเวลา แต่พบได้ในบางรายการเท่านั้น อาทิ โลกสลบสี สองโลก โลกสีน้ำเงิน ฯ ทั้งนี้ส่วนใหญ่ยังคงใช้เทคนิคการบรรยายเป็นหลัก

แผนภาพที่ 9 : การเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบการดำเนินเรื่องของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทย

ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงรูปแบบการดำเนินเรื่องทั้ง 3 รูปแบบที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2530-2541 ในมิติทางด้านศิลปะและสุนทรียะ ในบทที่ 5 ต่อไป

4. ด้านผู้ผลิต

จากการศึกษา พบว่า พัฒนาการในส่วนของผู้ผลิตตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 ถึง 2541 นั้นมีบริษัทผู้ผลิตรายการสารคดีเต็มรูปแบบที่ยังคงผลิตรายการอยู่ในปัจจุบันไม่กี่บริษัทนัก ในที่นี้ ผู้วิจัยพบว่า มีบริษัทที่มีผลงานสารคดีที่โดดเด่นในช่วงเวลานี้

ยุคที่ 1 ปี พ.ศ. 2530-2532 เป็นยุคบุกเบิกของบริษัทผลิตรายการสารคดี ผู้ผลิตส่วนใหญ่ค่อนข้างเป็นตัวบุคคลที่มักทำงานแบบครอบครัว และมุ่งเน้นการทำสารคดีเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้รายการสารคดีที่โดดเด่นในยุคนี้ได้แก่รายการหลายชีวิต, รายการส่องโลกของโจ้ย บางจาก และรายการกระจกหกด้านของสุชาติ มณีวงศ์

ยุคที่ 2 ปี พ.ศ. 2532-2537 เป็นยุคเปลี่ยนผ่านจากบริษัทเล็กๆ สู่อำนาจสื่อสารมวลชนขนาดใหญ่ที่มีการผลิตในรูปแบบอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน อาทิบริษัท แปะซิฟิค อินเทอร์เน็ตคอมมิวนิเคชั่น จำกัด โดยมีผลงานที่โดดเด่นคือ รายการโลกลับสี ในยุคนี้เริ่มมีผู้ผลิตรายการสารคดีแบบฉาบฉวย เกิดขึ้นอย่างมากมาตามภาวะเศรษฐกิจที่เติบโตต่อเนื่อง รวมทั้งการขยายตัวของธุรกิจสื่อสารมวลชน อย่างไรก็ตามการในส่วนของการจัดการยังไม่เป็นระบบแบบสมัยใหม่นัก

ยุคที่ 3 ปี พ.ศ. 2537-2541 เป็นยุคเปลี่ยนผ่านจากบริษัท แปะซิฟิค ๔ สู่อำนาจพาโนรามา ดิออกซิเจนทรี ที่มีจุดยืนทำธุรกิจการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์เป็นหลัก โดยอาศัยการมีใจรักของทีมงานผู้ผลิต (วิชาชีพนิยม) โดยมีผลงานที่โดดเด่นคือ รายการโลกสีน้ำเงิน ทั้งนี้เริ่มมีการพัฒนาการจัดการและบริหารธุรกิจแบบใหม่มากขึ้น

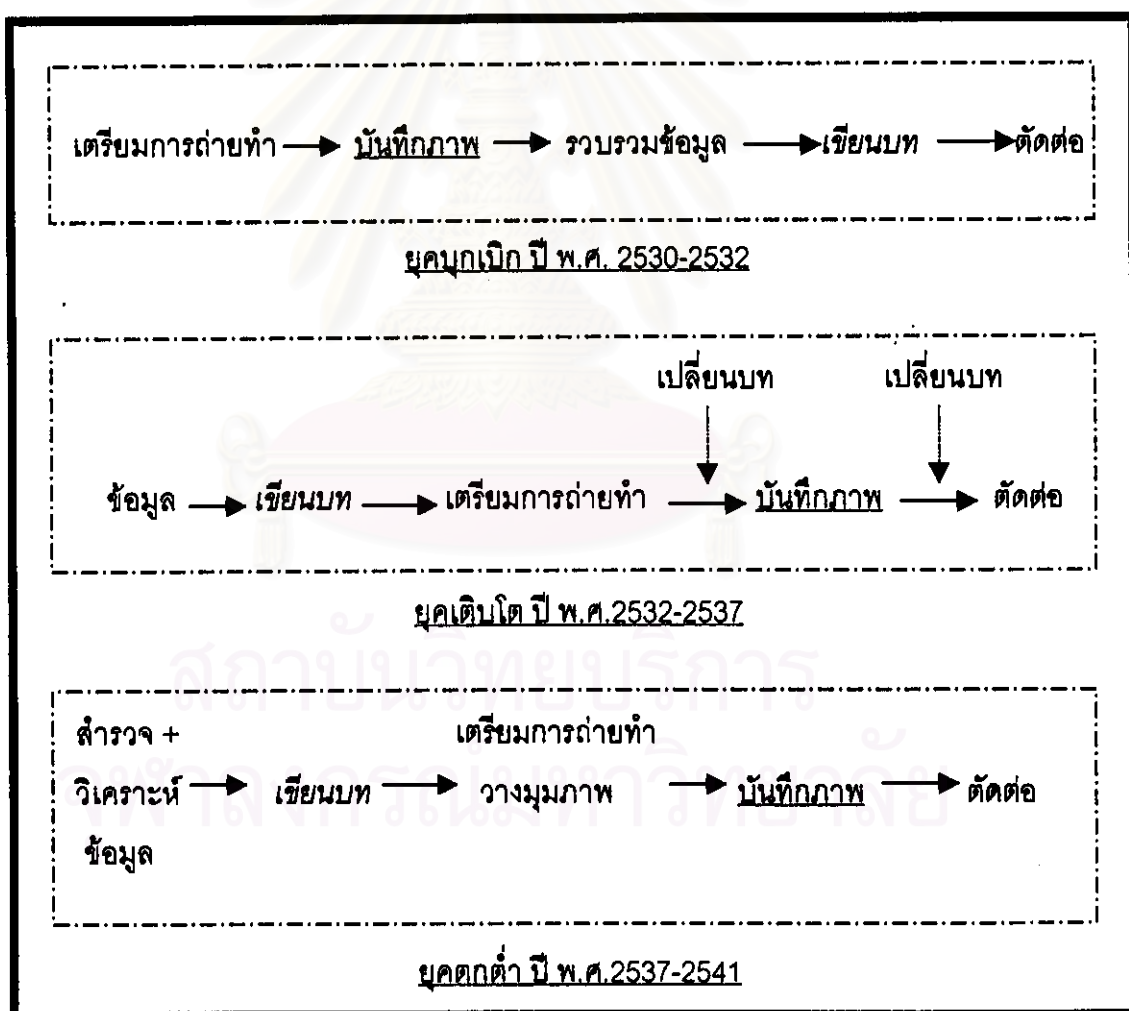
จากการวิเคราะห์ถึงเป้าหมายขององค์กรผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์นั้นมีความขัดแย้งอยู่ในตัวเองอย่างเห็นได้ชัดในประเด็นที่ว่า การผลิตรายการสารคดีที่มีคุณภาพนั้นต้องอาศัยงบประมาณและเวลาในการพิถีพิถันทุกๆ ขั้นตอน แต่การทำด้วยใจรักเพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถทำให้บริษัทอยู่รอดได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้องค์กรผู้ผลิตสารคดีหาทางออกด้วยการทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องรองรับเช่น ธุรกิจทัวร์, การผลิตสารคดีประชาสัมพันธ์หน่วยงาน หรือแม้กระทั่งการทำสารคดีไปขายต่างประเทศนอกเหนือจากการขายในประเทศไทยเพียงกลุ่มเดียว

ในส่วนของกระบวนการผลิต ในยุคแรกเป็นการใช้วิธีการเดินทางไปเก็บภาพก่อนแล้วจึงนำข้อมูลที่ได้ระหว่างการบันทึกภาพมาเขียนบท ต่อมาเมื่อผู้ผลิตเริ่มเรียนรู้ว่าการออกไปถ่ายทำโดยไม่ได้มีการเขียนบทก่อน ทำให้งานสารคดีไม่น่าสนใจเท่าที่ควร เกิดการเปรียบเทียบว่าในประเด็นเนื้อหาเรื่องเดียวกันแต่ผู้ชมให้ความสนใจต่างกัน (วันเพ็ญ เช่นตระกูล, สัมภาษณ์ 21 กุมภาพันธ์ 2542) รวมทั้งการได้เห็นงานสารคดีของต่างประเทศมากขึ้น ส่งผลให้ผู้ผลิตเริ่มสนใจในแง่ของมุมมองมากขึ้น จนกระทั่งเมื่อมีการปฏิวัติรูปแบบรายการข่าวและสารคดีโทรทัศน์ใน

ยุคของ ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล ที่ให้ความสนใจและพิถีพิถันกับองค์ประกอบของกระบวนการผลิตรายการทุกขั้นตอน การนำเสนอเนื้อหาสาระในยุคนี้จึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปโดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยกระบวนการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิต

“เมื่ออยากจะทำก็เริ่มจ้างคน ใ้ความคิดให้คนทำมีความอดทน ให้มีการ Reserch มีความเข้าใจในการทำสารคดีแบบจริงๆ หมายถึงว่าเราไปเจออะไร เราก็มาเล่าให้ฟัง แล้วเอาการวิจัยเข้ามาร่วมด้วย” (เปี้ย มาลากุล ณ อยุธยา, สัมภาษณ์ 17 กุมภาพันธ์ 2542)

ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงทางด้านกระบวนการผลิตรายการเป็นไปดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 10 : การเปรียบเทียบกระบวนการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ได้มีรูปแบบระหว่างปี พ.ศ.2530-2541

ทั้งนี้ในส่วนของขีดจำกัดในการผลิตในผลิตรายการนั้น ในยุคแรกบริษัทผู้ผลิตพบกับปัญหาด้านการขาดแคลนบุคลากรที่มีความชำนาญในการสร้างสรรค์งานสารคดี ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟู และธุรกิจสื่อสารมวลชนเติบโตเป็นอย่างสูง เรื่องบุคลากรจึงไม่ใช่เป็นปัญหาอีกต่อไป รายการสารคดีในช่วงนี้จึงเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ในระยะเวลาไม่กี่ปีจากนั้น ผู้ผลิตต้องเผชิญหน้ากับวิกฤติเศรษฐกิจซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการผลิตรายการ ส่งผลให้บริษัทผู้ผลิตรายการสารคดีต้องปิดตัวเองลง รายการสารคดีโทรทัศน์จึงเริ่มเข้าสู่ยุคตกต่ำ ในที่นี้ ผู้วิจัยหมายความว่า การตกต่ำในเชิงปริมาณผู้ผลิตและรายการที่ลดลง หาใช่การตกต่ำในแง่คุณภาพในการผลิตรายการ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา (ปี พ.ศ. 2530-2541) กลุ่มผู้ผลิตรายการได้พบกับความสำเร็จได้แก่ของการปลุกความสนใจของผู้ชมให้เริ่มหันมาสนใจกับรายการสารคดีมากขึ้นหลังจากที่สารคดีได้หยุดนิ่งมาตลอดเกือบ 30 ปีนับแต่เริ่มก่อตั้งสถานี แต่หากมองในความสำเร็จทางธุรกิจ กลุ่มผู้ผลิตนั้นได้รับความล้มเหลวและยังไม่สามารถเอาชนะอุปสรรคในด้านนี้ได้ ทั้งนี้อาจสรุปได้ถึงเงื่อนไขการทำงานขององค์กรที่จะประสบผลสำเร็จในด้านธุรกิจการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยคือ

1. จุดมการณ์ในการประกอบอาชีพนี้ นั่นคือการมีใจรัก
2. บุคลากรต้องมีความชำนาญ และเป็นมืออาชีพ
3. งบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอ

“ธรรมชาติของสารคดี มันไม่ใช่พื้นที่ที่กว้างขวางใหญ่โตนัก แต่ก็เป็นพื้นที่ที่ไม่มีวันตาย และเชื่อว่ายังมีคนที่ต้องการดูสารคดีอยู่ เพียงแต่ว่ามีจำนวนมากหรือน้อย ซึ่งการทำสารคดีมันให้คำตอบเรื่องธุรกิจแค่ระดับหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่มาก แต่ว่าโดยลำพังตัวเองมันสามารถเลี้ยงตัวได้ แล้วคนทำงานคือทีมงานก็สามารถเผยแพร่ความคิดผ่านสื่อไปยังช่องทางสาธารณะได้” (นิรมล เมธีสุวกุล, สัมภาษณ์ 2 มีนาคม 2542)

ในปัจจุบัน ธุรกิจการผลิตรายการสารคดีอยู่ระหว่างการชะลอตัวเพื่อรอโอกาสและเวลา ซึ่งมีผู้ผลิตหลายๆ รายใช้ช่วงเวลานี้เพื่อฝึกฝนบุคลากร และเตรียมความพร้อมทั้งด้านข้อมูลและการถ่ายทำสำหรับการขยายตลาดสู่สากลต่อไป